

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 27 (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2547 : 15) กำหนดไว้ว่า ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของคน ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับ สภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ดังนั้น จึงจำเป็นที่สถานศึกษาต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและจัดทำสาระเพิ่มเติมที่สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น กระทรวงศึกษาธิการ (2540 : 3) กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริงนั้น ต้องเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องเกื้อกูลต่อชีวิตจริง สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่น กระทรวงศึกษาธิการจึงเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพของแต่ละท้องถิ่นได้

เกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น มีนักการศึกษาให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ในหลายทฤษฎี ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 15) กล่าวถึง หลักสูตรท้องถิ่นว่า เป็นหลักสูตรที่นำเอาหลักสูตรแม่บทมาปรับ เพิ่ม ขยาย หรือสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรแม่บทเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความจำเป็นหรือความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ

พันธุ์วิทย์ ยืนยง (2543 : 45) ได้กล่าวถึง ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า เป็นมวลประสบการณ์ที่จัดให้แก่ผู้เรียน โดยปรับหลักสูตรแม่บทให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของแต่ละท้องถิ่นหรือเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนให้กับท้องถิ่นที่ชุมชนหนึ่งโดยเฉพาะ โดยการผสมผสานวัฒนธรรมของชุมชนและความเป็นท้องถิ่นในหลักสูตร เพื่อมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของตนเอง เศรษฐกิจ อาชีพ และสังคมอย่างลึกซึ้ง เป็นการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นในลักษณะพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างแท้จริง

นิคม ชมพูหลวง (2544 : 89) กล่าวว่าหลักสูตรระดับท้องถิ่นหมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวลที่โรงเรียนจัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยพยายามใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพ

ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

อุทุมพร จามรมาน (2545 : 6) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง การนำข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน ความต้องการ ปัญหา ตลอดจนอนาคตของท้องถิ่นมาผสมผสานเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียน

นันทน์ภัส ศิริเขตต์ (2546 : 11 – 12) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การนำหลักสูตรระดับชาติ หรือหลักสูตรแม่บทมาปรับให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแต่ละท้องถิ่น โดยโรงเรียนหรือบุคลากรในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับอุดม ปานฮวด (2546 : 10) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า เป็นหลักสูตรที่สถานศึกษา บุคคลในชุมชนรวมไป ถึงองค์กรในชุมชนทุกระดับ จัดทำขึ้นใช้ในท้องถิ่นของตนเอง โดยจัดทำขึ้นเพื่อสอดคล้องกับสภาพความต้องการ และเป็นการจัดประสบการณ์ให้กับท้องถิ่นตน ตลอดจนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และนำไปใช้ในชีวิตจริง

สมคิด ศรีสุข (2550 : 12) กล่าวไว้ว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นการนำหลักสูตรระดับชาติมาปรับให้สอดคล้องกับท้องถิ่น โดยอาจปรับหรือขยายเพิ่มเนื้อหา รายละเอียดให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่จัดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น โดยสามารถนำหลักสูตรแม่บทมาปรับ เพิ่ม ขยาย ให้มีความเหมาะสมโดยโรงเรียนและบุคลากรในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่น มีลักษณะที่แตกต่างกันตามสภาพและบริบทของท้องถิ่น ซึ่งนักการศึกษาได้กล่าวถึงลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นไว้หลายลักษณะ ดังนี้

สงัด อุทรานันท์ (2528 : 308 – 310 อ้างถึงใน ชูดี กังสดาล, 542 : 15) ได้กล่าวถึงวิธีการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่นไว้ 2 ลักษณะ คือ 1) การปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับท้องถิ่น ซึ่งครูผู้สอนจะต้องมีส่วนร่วมโดยตรงในการปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับท้องถิ่น 2) การสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหลักสูตรวิชาชีพในท้องถิ่นที่มีการปฏิบัติกันอย่างเห็นได้ชัด

กระทรวงศึกษาธิการ (2540 : 6 อ้างถึงใน สาลินี อุดมผล, 2542 : 52) ได้กล่าวถึงลักษณะการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ดังนี้ 1) การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม การพัฒนาหลักสูตรนี้ ท้องถิ่นสามารถกระทำได้ทุกกลุ่มประสบการณ์ โดยไม่ทำให้

จุดประสงค์ เนื้อหา และเวลา เปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท 2) การปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาโดยการลด หรือเพิ่มรายละเอียดของเนื้อหา หัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์ ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์ หัวข้อ หรือขอบข่ายเนื้อหา และเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเปลี่ยนแปลงไป 3) จัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น ทำคำอธิบาย หรือทำรายวิชาจากที่มีให้ปรากฏในหลักสูตร ในกรณีที่พบว่าเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นั้น ไม่ปรากฏในหลักสูตร 4) การปรับปรุงและหรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับการพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้เป็นการปรับปรุงเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่าง ๆ และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น 5) จัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำหนังสือเรียน คู่มือ หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัดหรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่น ๆ ที่นำมาใช้จัดการ เรียนการสอนกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่าง ๆ ขึ้นให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาและสภาพของท้องถิ่น

ยุวดี กังสาด (2542 : 18) ได้กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจะสามารถดำเนินการได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน เนื้อหา และสื่อ โดยยังคงคำอธิบายรายวิชาและจุด ประสงค์ตามหลักสูตรแม่บทไว้ไม่เปลี่ยนแปลงในการปรับอาจเป็นการเพิ่ม ลด หรือเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและสภาพความจำเป็นของผู้เรียน 2) การจัดทำขึ้นใหม่ คือ การจัดทำสื่อการเรียนและการจัดทำรายวิชาขึ้นมาใหม่ การจัดทำใหม่ทั้ง 2 ลักษณะนี้ จะต้องไม่ซ้ำซ้อนกับที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ไว้แล้ว ดังนั้นขั้นตอนของการจัดทำจึงต้องมีการศึกษารายละเอียดใช้ชัดเจน มีการวางแผนและการดำเนินงานในการจัดทำอย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะการจัดทำรายวิชาขึ้นใหม่นั้น จะต้องมีการขออนุมัติอย่างเป็นทางการ และเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ จึงสามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

นิภา เพชรสม (2542 : 118) กล่าวถึง ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นที่ดี ควรมีเนื้อหาสาระ และวัตถุประสงค์จำเป็น 5 ประการ คือ 1) เป็นสภาพชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และสภาพสังคมจริงของท้องถิ่น 2) เป็นสภาพปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น ผู้ปกครองและประชาชนในท้องถิ่น 3) ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญเพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่นให้ดีขึ้น 4) ช่วยผู้เรียนให้รู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น มีความรักถิ่น และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นให้มีสภาพดีขึ้น 5) ส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการแก่ผู้เรียนเฉพาะกลุ่มที่มีความต้องการได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพสูงสุด

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรท้องถิ่นมีหลายลักษณะ ซึ่งลักษณะที่ดีมีดังนี้

1. เป็นหลักสูตรที่ได้มีการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนรู้ เนื้อหาสาระและสื่อการเรียนการสอน โดย ยังคงคำอธิบายรายวิชาและจุดประสงค์หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวังตามหลักสูตรแม่บทไว้ไม่เปลี่ยนแปลง ในการปรับอาจมีการเพิ่ม ลด หรือเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมจริงของสังคม และสภาพปัญหา ความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชน และสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น เน้นการมีส่วนร่วมในการแก้ ปัญหาของท้องถิ่น และมีแนวโน้มในการพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน

2. เป็นหลักสูตรในลักษณะที่จัดทำขึ้นใหม่ โดยการจัดทำรายวิชาใหม่ จัดทำสื่อการเรียนการสอนใหม่ โดยที่ไม่ให้ซ้ำซ้อนกับหลักสูตรแม่บท ซึ่งในการจัดลักษณะนี้ต้องมีการวางแผนในการดำเนิน การเป็นอย่างดี มีขั้นตอนการขออนุมัติอย่างเป็นทางการ และเป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด จึงจะสามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

ความจำเป็นหรือเหตุผลในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้น เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการ และบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้บุคลากรในท้องถิ่นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ด้วย ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้มีนักวิชาการกล่าวถึงความจำเป็นหรือเหตุผลการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 109 – 110) กล่าวถึง เหตุผลและความจำเป็นของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้ว่า แม้จะมีหลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลาง แต่ละท้องถิ่นต้องมีหน้าที่ รับผิดชอบการจัดการศึกษา ยังต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. หลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท ได้กำหนดจุดมุ่งหมาย และเนื้อหาสาระ และกิจกรรมอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้ในสิ่งที่คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่เป็นหลักการทั่ว ๆ ไป ไม่สามารถที่จะประมวลรายละเอียดที่เกี่ยวกับสาระความรู้ตามสภาวะแวดล้อม เศรษฐกิจ ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้ทั้งหมดจึงต้องพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นให้มากที่สุด

2. การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมีผลกระทบต่อธรรมชาติและ การดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบท ทำให้ต้องมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพของผู้เรียนให้สามารถรับกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับภูมิสำเนาของท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนได้สามารถนำความรู้และ

ประสบการณ์ไปพัฒนาคน ครอบครัวและท้องถิ่น ตลอดจนดำเนินชีวิตอยู่ในท้องถิ่นของตนได้อย่างมีความสุข

3. การเรียนรู้ที่ดีควรจะเรียนรู้สิ่งที่ใกล้ตัวไปยังสิ่งที่ไกลตัว เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถดูดซับได้รวดเร็วกว่า ดังนั้น จึงควรมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่น แทนที่จะเรียนรู้ไกลตัว ซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้จักชีวิต ไม่เข้าใจและไม่มีความรู้สึกที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว นอกจากนี้ การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นจะช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและผูกพัน รวมทั้งภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

4. ทรัพยากรท้องถิ่น โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทของไทยมีอยู่มากและมีค่าบ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลานาน หลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ แต่หลักสูตรระดับท้องถิ่นสามารถบูรณาการนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหลายมาใช้ในการเรียนการสอน ไม่ว่าจะเป็นอาชีพเกษตรกรรม ดนตรี การแสดง วรรณกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีผลทำให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นของตนเอง เกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่นของตน และสามารถใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ ดังนี้

วิมลรัตน์ จตุรนนท์ (2541 : 51) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีความหมายได้ 2 ลักษณะ คือ ความหมายแรก หมายถึง การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้นหรือสมบูรณ์ยิ่งขึ้นและความหมายหนึ่ง หมายถึง การสร้างหลักสูตรขึ้นมาให้โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานเดิมอยู่แล้ว

อุดม เขยทิวส์ (2545 : 21) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรเฉพาะที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น จะเป็นด้านอาชีพหรือสามัญ หรือปรับหลักสูตรที่มีอยู่ก็ได้ แต่ต้องเป็นเรื่องที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียน มีความใหม่ ทันสมัยและเป็นปัจจุบันเสมอ

นิคม ชมพูลอง (2545 : 13) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การที่ท้องถิ่นปรับปรุง ขยายหรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยยึดหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท ไม่ขัดต่อเจตนารมณ์และจุดหมายของหลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ สุมิตร คุณานุกร (2523 : 97 อ้างถึงใน ประชา สมศรี, 2545 : 15) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการขยายและปรับหลักสูตร

ระดับชาติ คำว่า “การขยาย” หมายถึง การนำเอาจุดมุ่งหมายและเนื้อหาขยายความ โดยที่ขยายความจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ขยายหรือเพิ่มขึ้น มีรายละเอียดที่ครูจะนำไปสอนได้ ส่วน “การปรับ” ก็คือ การนำเอาจุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชามาปรับให้สอดคล้องกับสภาพสังคมภูมิศาสตร์และความต้องการของประชาชนในแต่ละเขตการศึกษา

กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การดำเนินงานในการปรับปรุงขยายหรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียน การสอนและการวัดประเมินผล ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการของท้องถิ่น โดยยึดจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทเป็นหลัก

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

แนวทางปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วยขั้นตอนหรือกระบวนการหลายขั้นตอน ซึ่งมีนักการศึกษาได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้หลายท่าน ดังนี้

สงัด อุทรานันท์ (2532 : 314 อ้างถึงใน ประชา สมศรี, 2545 : 22) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรว่ามีขั้นตอน ดังนี้ 1) จัดตั้งคณะทำงาน ควรจะเลือกบุคคลที่มีความสามารถและมีความตั้งใจในการปฏิบัติงาน 2) ศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลอาจใช้วิธีการวิจัย สัมภาษณ์ ประชุม และสัมภาษณ์ หรือวิธีการอื่น ๆ ที่เห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ทำให้ทราบข้อมูลที่แท้จริง 3) กำหนดจุดมุ่งหมายสำหรับหลักสูตรท้องถิ่น ว่าควรจะบรรลุเป้าหมายอะไรบ้าง 4) พิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรกับสภาพท้องถิ่น ดำเนินการเลือกเนื้อหาที่มีอยู่ในหลักสูตรกลางที่เห็นว่ามี ความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น และถ้าหากว่ายังมีสิ่งไหนไม่ครอบคลุมกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นก็ดำเนินการสร้างรายวิชาขึ้นมาใหม่ 5) ดำเนินการเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตรกลาง จัดสร้างรายวิชาขึ้นมาใหม่ 6) ดำเนินการใช้หลักสูตร สิ่งสำคัญมากในขั้นนี้ คือ การนิเทศและติดตามผล 7) การประเมินผลการใช้หลักสูตรจะทำให้ทราบว่าหลักสูตรที่จัดขึ้นมีความเหมาะสมเพียงใด 8) ทำการแก้ไขปรับปรุง

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 123 – 135) กล่าวถึง กระบวนการในการจัดทำหรือสร้างหลักสูตรรายวิชาใหม่ มีขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ควรมีการจัดตั้งคณะทำงานซึ่งมีประมาณ 5 – 8 คน และคัดเลือกจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านเนื้อหาวิชาด้านการสอน ด้านสภาพของท้องถิ่น และด้านการพัฒนาหลักสูตร บุคคลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ได้แก่ ครูหรือผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษาพิเศษ วิทยากรท้องถิ่นและนักวิชาการ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน คณะทำงานต้องดำเนินการในเรื่อง การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้หลักสูตรที่จัดทำขึ้นมีความ เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของท้องถิ่น มีการสำรวจสภาพและความต้องการของ ผู้เรียน เพื่อให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสอดคล้องกับการพัฒนาทางด้านร่างกาย สติปัญญาและจิตใจ และสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน มีการศึกษา มีความเข้าใจในหลักสูตรแม่บทที่ เกี่ยวกับปรัชญา หลักการ จุดหมาย จุดประสงค์และโครงสร้างเนื้อหาการจัดการเรียนการสอน สื่อการ สอน การวัดผลและประเมินผล เพื่อพิจารณาว่ามีส่วนใดที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วน ร่วม และมีการวิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียน เป็นการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไปในด้านต่าง ๆ เช่น ด้าน บุคลากร การบริหาร วัสดุอุปกรณ์ ความร่วมมือระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียน และความร่วมมือ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นต้น ซึ่งผลจากการวิเคราะห์จะทำให้ทราบว่า โรงเรียนมีจุดเด่นหรือความ พร้อมในด้านใดมากที่สุด เพื่อที่จะได้เป็นข้อมูลในการพิจารณาตัดสินใจในการพัฒนาหลักสูตรในระดับ ท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงสิ่งที่มุ่งหวัง จะให้ผู้เรียนได้บรรลุผลหลังจากที่เรียนรายวิชานั้น ๆ แล้ว อันได้แก่ ความรู้ หรือสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียน ศึกษา ทักษะหรือสิ่งที่ต้องการให้ฝึก และเจตคติหรือสิ่งที่ต้องการให้เกิดความรู้สึกรู้สึกคิดที่ดี ทั้งนี้ ในการ กำหนดจุดประสงค์ ควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ของกลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์ มีความกะทัดรัด และเป็นจุดประสงค์ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดเนื้อหา คณะทำงานต้องนำจุดประสงค์ที่ระบุไว้มาวิเคราะห์ แล้ว กำหนดเนื้อหาสาระของรายวิชาอย่างกว้าง ๆ ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชานั้น ๆ และครอบคลุมทั้ง ส่วนที่เป็นความรู้ ทักษะและเจตคติ และเนื้อหาสาระควรให้เหมาะสมกับวัยและพื้นฐานความรู้เดิมของ ผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดกิจกรรม คณะทำงานควรจะมีการกำหนดกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียน เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยพิจารณาจากจุดประสงค์แต่ละข้ออย่างละเอียด กิจกรรมที่กำหนดให้ไม่ ควรมากหรือน้อยเกินไป เน้นทักษะกระบวนการ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมโดยครูผู้สอน เป็นผู้ประสานกิจกรรมและชี้แนะ

ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดคาบเวลาเรียน ในการกำหนดคาบเวลาเรียนของรายวิชานั้น มัก ถือโครงสร้างของหลักสูตรแม่บทและปริมาณของเนื้อหาที่ผู้เรียนจะต้องเรียนเป็นเครื่องกำหนด

ขั้นตอนที่ 7 ขึ้นกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผล คณะทำงานควรมีการกำหนด เกณฑ์การวัดและประเมินผลในรายวิชาที่ได้จัดทำขึ้นใหม่เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้ดำเนินการวัดผลและ

ประเมินผลตรงกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร สิ่งที่จะรวบรวมในขั้นนี้ คือ รายวิชานี้ จะมีการวัดผลและประเมินผลประเภทใด (ก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหรือเมื่อเรียนจบหลักสูตร) วิธีการวัดผลเครื่องมือที่ใช้วัดผลในแต่ละประเภทมีอะไรบ้าง เช่น การสังเกต การซักถาม การให้ตอบแบบสอบถาม หรือทำแบบทดสอบ เป็นต้น มีเกณฑ์ในการประเมินอะไร รวมทั้งมีการตัดสินผลผู้เรียนว่า ผ่านหรือไม่ผ่าน หรืออยู่ในระดับคุณภาพเกรดใด

ขั้นตอนที่ 8 การจัดทำเอกสารหลักสูตร คณะทำงานควรจัดทำเอกสารหลักสูตร อันได้แก่ แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติมและสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ใช้หรือครูผู้สอนสามารถนำหลักสูตรไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยในการจัดทำแผนการสอนควรประกอบด้วย 1) ชื่อแผนการสอนและระยะเวลาเรียนในแผนการสอนนั้น ๆ 2) จุดประสงค์การเรียนรู้ 3) เนื้อหาสาระที่สำคัญ 4) กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน 5) สื่อและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ 6) การวัดและประเมินผล

ขั้นตอนที่ 9 การตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้หลักสูตร คณะทำงานอาจมีการประชุมพิจารณาร่วมกันกับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรเกี่ยวกับความสอดคล้องและความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ จากนั้น จึงมีการเตรียมครูผู้สอนให้มีความเข้าใจก่อนนำหลักสูตรไปใช้ทดลอง โดยในช่วงนี้ควรให้ความสำคัญต่อการนิเทศและการติดตามผลการทดลองใช้หลักสูตรอย่างใกล้ชิด ชัดเพื่อร่วมกันวิเคราะห์หาข้อบกพร่อง เพื่อมาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้มีคุณภาพก่อนนำไปใช้จริง

ขั้นตอนที่ 10 การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร เมื่อได้ตรวจสอบสภาพของหลักสูตรและปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเรียบร้อยแล้ว คณะทำงานต้องนำหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่เสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะพิจารณาตามเกณฑ์ที่กำหนดจากนั้นหน่วยงานนั้นก็จะเสนอไปยังกรมวิชาการเพื่อให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ต่อไป

ขั้นตอนที่ 11 การนำหลักสูตรไปใช้ คณะรอกการอนุมัติใช้หลักสูตร คณะทำงานต้องดำเนินการวางแผนการใช้หลักสูตรควบคู่กันไป และเมื่อหลักสูตรได้รับอนุมัติเรียบร้อยแล้วจะได้ดำเนินการใช้หลักสูตรทันที โดยในช่วงรอจะต้องเตรียมจัดอบรมครูเกี่ยวกับวิธีการใช้หลักสูตรและอบรมผู้บริหารให้นิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรของครูด้วย เพื่อให้การสอนเป็นไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 12 การประเมินผลหลักสูตร เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับคุณค่าของหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร ให้ผลตรงตามจุดประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ มีส่วนใดที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้หลักสูตรมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช (2542 : 115 - 116) ได้กล่าวถึงกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยบุคลากรจำนวนมากในการปฏิบัติงานต้องมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรของ สจ๊วต อุทรานันท์ ได้เสนอขั้นตอนไว้ดังนี้ 1) จัดตั้งคณะกรรมการ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน 3) การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 4) การออกแบบหลักสูตร 5) การนำหลักสูตรไปใช้ 6) การประเมินหลักสูตร 7) การตัดสินใจตลอดหลักสูตร

กล่าวโดยสรุปว่า ในการพัฒนาหลักสูตรมีกระบวนการพัฒนาประกอบด้วย การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การออกแบบหรือร่างหลักสูตร การจัดทำแผนและเอกสารประกอบหลักสูตร การตรวจสอบและทดลองใช้หลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ การประเมินผลหลักสูตร และการปรับปรุงหลักสูตรตามแผนภาพแสดงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้น ดังนี้

1) ขั้นศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

เป็นการดำเนินการในเรื่องการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียน ชุมชน หรือท้องถิ่นนั้น ๆ ศักยภาพของโรงเรียน ตลอดจนสภาพของสังคม เศรษฐกิจ ของชุมชน และมีการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาและท้องถิ่น ทั้งนี้ มีการสำรวจ สภาพ และความต้องการในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงโดยใช้วิธีการสังเกต การศึกษาเอกสาร ต่าง ๆ การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง การสอบถาม และการสนทนากลุ่ม

2) ขั้นการออกแบบหลักสูตรหรือร่างหลักสูตร

หลังจากที่ได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานแล้ว จะปีการออกแบบหลักสูตรหรือจัดทำโครงร่างของหลักสูตร โดยดำเนินการ ดังนี้

(1) การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดสิ่งที่มุ่งหวัง จะให้ผู้เรียนบรรลุผลหลังจากที่เรียนรายวิชานั้น ๆ ว่าจะบรรลุตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์อะไรบ้าง อันได้แก่ ความรู้ หรือสิ่งต้องการให้ผู้เรียนศึกษา ทักษะหรือสิ่งที่ต้องการให้ฝึก และเจตคติที่ต้องการให้เกิด โดยจุดประสงค์ต้องมีความกะทัดรัด และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง เป้าหมายต้องครอบคลุม ขอบเขตของการพัฒนาส่วนบุคคล มนุษย์สัมพันธ์ ทักษะการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ความชำนาญเฉพาะด้าน และความเหมาะสมกับผู้เรียน และลักษณะสังคมในด้านต่าง ๆ

(2) การกำหนดเนื้อหาเป็นการกำหนดเนื้อหาอย่างกว้าง ๆ หลังจากที่ได้กำหนดจุดประสงค์แล้ว เพื่อให้มีความสอดคล้องกัน ทั้งนี้ต้องให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น วัย และพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนและให้มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงในระดับชั้นเรียนที่นำไปใช้สอน ตลอดจนให้มีความเหมาะสมกับคาบเวลาเรียนด้วย

(3) การกำหนดกิจกรรม เป็นการกำหนดหลังจากที่ได้กำหนดเนื้อหาสาระแล้ว โดยกิจกรรมที่จัดต้องเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ เน้นทักษะ กระบวนการ มีความเหมาะสมกับผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมโดยครูผู้สอนเป็นผู้ประสานและชี้แนะ

(4) การกำหนดคาบเวลา เป็นการกำหนดตามความเหมาะสมกับจุดประสงค์และเนื้อหาสาระ ทั้งนี้ต้องให้มีความสอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษาและกลุ่มสาระที่ต้องการนำมาสอน

(5) การกำหนดการวัดและประเมินผล เป็นการกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผลในรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินการวัดผลและประเมินผลได้ตรงตามเจตนารมณ์

ของหลักสูตร ซึ่งสิ่งที่ต้องระบุในขั้นนี้ คือ รายวิชานี้จะมีการวัดผลและประเมินผลประเภทใดวิธีการวัดผล หรือเครื่องมือที่ใช้วัดแต่ละประเภทมีอะไรบ้าง เช่น การสังเกต การซักถาม การให้ตอบแบบสอบถาม การทำแบบทดสอบหรือแบบฝึกหัด เป็นต้น และมีเกณฑ์อะไรในการประเมิน รวมทั้งมีการตัดสินผลว่า ผู้เรียนผ่านหรือไม่ผ่านหรืออยู่ในระดับคุณภาพที่ต้องการหรือไม่

3) ขั้นการจัดทำแผนและเอกสารประกอบหลักสูตร

ในขั้นนี้จะมีการร่วมกันดำเนินการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ และเอกสารประกอบหลักสูตร โดยมีการศึกษาเอกสารหลักสูตรแกนกลาง หลักสูตรสถานศึกษา คู่มือการจัดทำแผนการเรียนรู้ และการวัดผลประเมินผลเพื่อนำมาวิเคราะห์และจัดทำแผนการเรียนรู้ ซึ่งในแผนการจัดการเรียนรู้ จะประกอบด้วย ชื่อแผนและระยะเวลาในการจัดการเรียนรู้ สารสำคัญของเนื้อหาสาระ จุดประสงค์ หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียน และการวัดผล ประเมินผล

4) ขั้นตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้หลักสูตร

ในขั้นตอนนี้ เป็นการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและเอกสารของหลักสูตรเพื่อนำผลมาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องก่อนนำไปใช้จริง โดยการนำหลักสูตรไปให้ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบ วิจารณ์ว่า องค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตร เช่น จุดประสงค์ เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน คาบเวลา สื่อ และวิธีการวัดและประเมินผล มีความสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร เอกสารประกอบหลักสูตร เช่น แผนการจัดการเรียนรู้ สื่อการสอน การวัดผลและประเมินผล มีความสอดคล้องกับหลักสูตรหรือไม่ อย่างไร ภาษาที่ใช้มีความแจ่มชัดเพียงใด หลังจากนั้นจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้มีความสมบูรณ์ก่อนนำไปใช้จริง

5) ขั้นการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้

หลังจากที่ได้มีการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้ว ก็จะเป็นขั้นตอนของการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งต้องมีการเตรียมตัวผู้สอนให้เข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร และการใช้หลักสูตรก่อนนำไปทดลองใช้ในชั้นเรียน จากนั้นจะมีการวางแผนการนิเทศ กำกับ ติดตามผลการใช้หลักสูตร และทำความเข้าใจร่วมกับผู้สอน ร่วมกันสังเคราะห์หาข้อบกพร่องเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพมากขึ้นก่อนนำไปใช้จริงต่อไป ซึ่งในการนำหลักสูตรไปใช้จะมีการบริหารจัดการหลักสูตร โดยประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้ 1) การเตรียมการวางแผนการใช้หลักสูตร 2) การจัดครูเข้าสอน 3) การจัดทำตารางสอน 4) การจัดทำแผนการเรียนรู้ 5) การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ สื่อ และแหล่งเรียนรู้ 6) การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ 7) การนิเทศ กำกับ ติดตามผล

8) การประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตร

6) ขั้นตอนการประเมินผลหลักสูตร

ในขั้นนี้เป็นการประเมินหลักสูตรมี 3 ขั้นตอน คือ การประเมินหลักสูตรก่อนนำไปใช้ว่ามีความสมบูรณ์และคุณค่าเพียงพอในการนำไปใช้หรือไม่ จากนั้นจะมีการประเมินในระหว่างการใช้หลักสูตรไปใช้ได้ระยะหนึ่งแล้ว โดยร่วมกันประเมินว่าหลักสูตรให้ผลตรงตามจุดประสงค์หรือไม่ และมีส่วนใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้อาจมีการประเมินเอกสารหลักสูตร ประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้เรียน ประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และสุดท้ายมีการประเมินหลังจากการนำหลักสูตรไปใช้ซึ่งจะเป็นการประเมินหลักสูตรทั้งระบบ และในขณะที่มีการประเมินผลหลักสูตรทั้งก่อนใช้หลักสูตร ระหว่างใช้หลักสูตร และหลังการใช้หลักสูตรจะมีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรทุกระยะ โดยเฉพาะการปรับปรุงหลังการใช้หลักสูตรเรียบร้อยแล้วจะได้หลักสูตรที่สมบูรณ์ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยประเมินหลักสูตรร่วมกับผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในชุมชนในการติดตามประเมินผลการทำงานทุกระยะของโครงการ เพื่อค้นหาและอุปสรรคในการปฏิบัติ โดยรวบรวมข้อมูลจากแบบบันทึกและรายงานความก้าวหน้าทุกระยะ

การบริหารและการนำหลักสูตรไปใช้

1) ความหมายของการบริหารหลักสูตร

การบริหารหลักสูตร เป็นการวางแผนและการจัดการในลักษณะการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งทรัพยากรตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัสดุอุปกรณ์ และเทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อให้ครูสามารถนำหลักสูตรไปใช้ให้บรรลุตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการบริหารหลักสูตรไว้หลายท่าน ดังนี้

อำนาจ จันทรแป้น (2532 : 111) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตรหมายถึง การที่นำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติการเรียนการสอน และการจัดโครงการหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ

นพพงษ์ บุญจิตตรคุณ (2534 : 159) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลร่วมมือกันดำเนินการ โดยมีเครื่องมือ คือ หลักสูตรซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของโรงเรียนในอันที่จะเตรียมเด็กหรือเยาวชนให้เกิดความรู้ ทักษะ ทศนคติ และประสบการณ์ที่ดีในการดำเนินและดำรงชีวิตในสังคมของตนได้อย่างถูกต้อง และเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคม

ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 60) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง กระบวนการบริหารงานการใช้หลักสูตร แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมหลักสูตร การดำเนินการเกี่ยวกับหลักสูตรและการประเมินหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2538 : 174) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง การวางแผนการควบคุมกำกับดูแลการจัดระบบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน โครงการวิชาการ ที่สถานศึกษาจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการใช้หลักสูตรและการสอน โดยให้สอดคล้องกับการพัฒนาผู้เรียนตาม ลักษณะของธรรมชาติการเรียนรู้และตอบสนองเจตนารมณ์ของหลักสูตร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 159) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง การบริหารและดำเนินการเกี่ยวกับหลักสูตร เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ผู้บริหารจะเป็นแกนนำโดยมีผู้ช่วยฝ่ายต่าง ๆ ครูวิชาการ ครูผู้สอน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่ส่งเสริมการบริหารหลักสูตร เช่น กรรมการสถานศึกษา กรรมการบริหารหลักสูตร เป็นต้น

ธำรง บัวศรี (2542 : 314 - 316) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตรจะต้องปฏิบัติหรือบริหารในด้าน ดังนี้ 1) กำลังคน 2) วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และสื่อการเรียนการสอน 3) การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 4) การเพิ่มพูนขวัญและกำลังใจ 5) การนิเทศ 6) การแนะแนวการศึกษา

กล่าวโดยสรุป การบริหารหลักสูตร หมายถึง การดำเนินการวางแผนจัดการในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ทั้งด้านคน งบประมาณ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม วัสดุอุปกรณ์ และเทคนิควิธีการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลที่เหมาะสม เพื่อให้การดำเนินการนำหลักสูตรไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

2) บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารในการบริหารหลักสูตรและนำหลักสูตรไปใช้

ในด้านการบริหารหลักสูตร ผู้บริหารมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำในการจัดทำหลักสูตรโดยร่วมให้ความเห็นของการกำหนดวิสัยทัศน์และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนตลอดจนสาระของหลักสูตรทุกช่วงชั้น ได้สร้างความร่วมมือและประสานกับบุคลากรทุกฝ่ายในการจัดทำหลักสูตรของสถานศึกษาจัดให้มีข้อมูลสารสนเทศและมีการประชาสัมพันธ์หลักสูตรของสถานศึกษา สนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อม ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้สนับสนุนให้บุคลากรทุกฝ่ายของสถานศึกษาได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการจัดทำหลักสูตรของสถานศึกษา ตลอดจนการพัฒนาบุคลากรให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ การพัฒนา และส่งเสริมให้โรงเรียนเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ นิเทศ กำกับ ติดตามการใช้หลักสูตร โดยจัดให้มีระบบนิเทศภายในอย่างมีระบบ กำกับ ติดตามให้มีการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษาและนำผลจากการประเมินไปใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมผู้เรียน กำกับ ติดตาม ให้มีการประเมินการนำหลักสูตรไปใช้ เพื่อนำผลจากการประเมินมาปรับปรุงและพัฒนาสาระของหลักสูตรของสถานศึกษาให้มีความทันสมัย ตลอดจนปรับปรุงและพัฒนาสาระของหลักสูตรของสถานศึกษา

ให้มีความทันสมัย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ชุมชนและท้องถิ่น

(บรรพต สุวรรณประเสริฐ, 2544 : 48)

ในด้านบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ ผู้บริหารถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญเพราะต้องเป็นผู้นำเอาหลักการ จุดหมาย โครงสร้างและเนื้อหาสาระของหลักสูตรที่หน่วยงานระดับชาติจัดวางไว้ไปใช้ให้เกิดผล ซึ่งผู้บริหารควรมีบทบาทและหน้าที่อย่างหลากหลาย กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 15 – 24) รายงานการศึกษาความพร้อมการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในด้านบทบาทผู้เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานไปใช้ในสถานศึกษาว่า การบริหารจัดการหลักสูตรของสถานศึกษาจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ ทุกฝ่ายต้องมีความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งทราบบทบาทภารกิจหน้าที่ ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพอย่างสูงสุด ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานไปใช้ในสถานศึกษามีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

1) ผู้บริหารสถานศึกษา

(1) จัดให้มีแผนพัฒนาสถานศึกษา เพื่อใช้ในการดำเนินการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

(2) เป็นผู้นำในการจัดทำหลักสูตร โดยร่วมประสานกับบุคลากรทุกฝ่าย เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ตลอดจนสาระตามหลักสูตรของ สถานศึกษา

(3) จัดให้มีการประชาสัมพันธ์หลักสูตรสถานศึกษา

(4) สนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ สนับสนุนให้บุคลากรทุกฝ่ายของสถานศึกษาได้รับความรู้ และความสามารถจัดทำหลักสูตรสถานศึกษารวมทั้งพัฒนาบุคลากรให้ เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

(5) จัดให้มีการนิเทศภายใน เพื่อนิเทศ กำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรอย่างมีระบบ

(6) ให้มีการประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ เพื่อการปรับปรุงพัฒนาสาระของหลักสูตร สถานศึกษาให้ทันสมัย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ชุมชนและท้องถิ่น

2) ครูผู้สอน

(1) วางแผนสร้างหน่วยการเรียนรู้ กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้

(2) จัดทำแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง แสดง ออกอย่างอิสระและมีส่วนร่วมทุกกิจกรรม

(3) จัดทำและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา จัดหาแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ในชุมชน เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สวนสาธารณะ แหล่งผลิตศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

(4) พัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่ใฝ่รู้ ทนต่อเหตุการณ์

(5) เป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม ปฏิบัติดีต่อเพื่อนครูและนักเรียน

(6) จัดสภาพแวดล้อมของห้องเรียนและสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้

(7) ให้มีบรรยากาศดึงดูดความสนใจ ทำทนายให้ผู้เรียนอยากมีส่วนร่วม

(8) จัดการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพจริงโดยการประเมิน

จากการปฏิบัติ การสังเกต การสัมภาษณ์ จากแฟ้มสะสมงาน ฯลฯ

(9) จัดทำวิจัยในชั้นเรียน เพื่อการพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้

(10) จัดทำข้อมูลผู้เรียนเป็นรายบุคคล โดยให้มีการประสานกันระหว่าง

สถานศึกษา บ้านและชุมชน เพื่อการพัฒนาให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

3) นักเรียน

(1) มีส่วนร่วมในการวางแผนจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับผู้ปกครอง และครูวางแผนการเรียนรู้ของตนเองให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเอง

(2) มีความรับผิดชอบ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ บริหารจัดการเรียนรู้ของตนเองให้มีคุณภาพ

(3) ปฏิบัติตนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ รู้วิธีการแสวงหาความรู้ สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

(4) มีการประเมินและพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

(5) รักษาสิทธิและโอกาสในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี

(6) มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับครูและเพื่อน ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน

4) ผู้ปกครอง

(1) กำหนดแผนการเรียนรู้ของผู้เรียนร่วมกับครูและผู้เรียน

(2) มีส่วนร่วมในการกำหนดสาระของหลักสูตร และกำหนดแผนพัฒนาสถานศึกษาหรือธรรมนูญสถานศึกษา

(3) ส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

(4) จัดบรรยากาศในบ้านให้เอื้อต่อการเรียนรู้

- (5) อบรมเลี้ยงดูเอาใจใส่ให้ความรัก ความอบอุ่น ส่งเสริมการเรียนรู้และ พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน
- (6) สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษาตามความเหมาะสมและจำเป็น
- (7) ปฏิบัติตนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้คู่คุณธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี นำไปสู่การพัฒนาให้เป็นสถาบันครอบครัวแห่งการเรียนรู้
- (8) มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและในการประเมินการจัดการศึกษาของสถานศึกษา
- (9) จัดให้บุตรธิดาหรือบุคคลที่อยู่ในความดูแลได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี

5) ประชาชน

- (1) มีส่วนร่วมกำหนดสาระหลักสูตรและแผนพัฒนาการศึกษาหรือธรรมนูญสถานศึกษา
- (2) สนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษาในด้านการจัดการเรียนรู้และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อการศึกษาตามความเหมาะสมและจำเป็น
- (3) มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน
- (4) มีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษาเป็นสถานศึกษาของชุมชนอย่างแท้จริง

6) ชุมชน

- (1) มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาสถานศึกษาหรือธรรมนูญสถานศึกษา
- (2) มีส่วนร่วมในการกำหนดสาระตามหลักสูตรของสถานศึกษาโดยคำนึงถึงความต้องการของสังคมและชุมชน
- (3) เป็นศูนย์การเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์จากสถานการณ์จริง
- (4) ให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา มีส่วนร่วมการตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

(5) เสนอแนะแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เป็นต้น
 ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 156 – 157) กล่าวว่า ในการนำหลักสูตรไปใช้ในระดับท้องถิ่นหรือในระดับโรงเรียนนั้น มีงานหลักที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร 2 งาน ดังนี้

1) งานบริหารหลักสูตร เป็นการบริหารและดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตร เพื่อให้เป็นไปตาม เป้าหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ผู้บริหารจะเป็นแกนนำโดยให้ผู้ช่วยฝ่ายต่าง ๆ หัวหน้าหมวดวิชา

ครูวิชาการ โรงเรียน ครูผู้สอนและหน่วยงานอื่นๆ ที่เสริมการบริหารหลักสูตร เช่น กรรมการบริหาร โรงเรียน กรรมการบริหารวิชาการ เป็นต้น มีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้ (1) การศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตร (2) การเตรียมบุคลากรในโรงเรียน (3) การจัดครูเข้าสอน (4) การจัดตารางสอน (5) การจัดทำแผนการเรียน (6) การจัดวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (7) การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้ใช้หลักสูตร เช่น สถานที่ งบประมาณ การบริการห้องสมุด เป็นต้น (8) การนิเทศติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตร (9) การประชาสัมพันธ์หลักสูตรแก่ผู้ปกครองและชุมชน

2) งานสอน เป็นการนำหลักสูตรที่วางแผนไว้ไปสู่การสอน ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของครูผู้สอนที่จะให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามที่ระบุไว้ในหลักสูตร มีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้ 1) การทำความเข้าใจในหลักสูตรและปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น 2) การวางแผนการสอน 3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร 4) การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนการสอน 5) การจัดสอนซ่อมเสริม 6) การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525 : 184 – 185 อ้างถึงในวสันต์ เพชรวิวรรณ์, 2545 : 34 – 36)

ได้กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ให้บรรลุผลนั้น ผู้บริหารโรงเรียนควรจัดวางแผนเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร ดังนี้

1) การเตรียมการวางแผนเพื่อการใช้หลักสูตร การวางแผนเพื่อการใช้หลักสูตรที่ดีนั้นจะต้องวิเคราะห์หลักสูตรในเรื่องจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ความสอดคล้องกับความต้องการ และความสนใจของผู้เรียนและชุมชน ความพร้อมของโรงเรียนต่อการเปลี่ยนแปลงของหลักสูตร การจัดหาวัสดุประกอบหลักสูตรและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้มีการจัดสรรงบประมาณอย่างชัดเจนแน่นอนหรือไม่ รวมทั้งในด้าน การเตรียมอาคารสถานที่ให้พร้อม หากมิได้มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างรอบคอบ การพัฒนาหลักสูตร ไปสู่จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้อาจประสบความสำเร็จได้ยาก

2) การเตรียมครูเพื่อการใช้หลักสูตร จะต้องพิจารณาการวางโครงการฝึกอบรมให้ชัดเจนและมีขั้นตอน ควรจะกระทำในรูปแบบใด ระยะเวลาใด และวิทยากรที่จะช่วยเหลือเกี่ยวกับการอบรมได้แก่บุคคลใดบ้าง

3) การจัดครูเข้าสอนเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะครูจะต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของเด็ก ครูจะต้องมองเห็นความสำคัญและก้าวให้ทันสมัยกับ เหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

4) การจัดตารางสอน หลักของการจัดตารางสอนจะต้องคำนึงถึง การเรียนรู้ต่าง ๆ ไม่ควรใช้เวลาเท่า ๆ กัน ระดับความยากง่ายของการเรียนรู้ก็ย่อมแตกต่างกัน นอกจากนี้ช่วงของการเรียนรู้จะต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนและเหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน

5) การจัดบริการวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน การจัดทำแผนการสอน คู่มือครู เอกสาร และสื่อการเรียนเป็นสิ่งที่จะต้องทำ แผนการสอนจะช่วยให้ครูเห็นแนวทางชัดเจนยิ่งขึ้นว่าจะสอนอย่างไร จะเลือกกิจกรรมและประสบการณ์อย่างไร การจัดทำสื่อการเรียนการสอนอาจ ร่วมกันทำการประหยัดแรงงานและงบประมาณ ที่สำคัญที่สุดการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนและตรงกับความต้องการของชุมชน

6) การประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตร การประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตรกับผู้ปกครอง และคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนและชุมชน เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ทราบว่า การใช้หลักสูตรนั้น ลูกหลานของเขาจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในการเรียนรู้ เจตคติ ค่านิยม และความสามารถในการแก้ปัญหา สิ่งที่ต้องคำนึงถึงมากในการประชาสัมพันธ์หลักสูตรคือ การสื่อความหมาย เพราะชุมชนนั้นประกอบด้วยบุคคลหลายระดับที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน บางโรงเรียนจะขอความร่วมมือหรือความช่วยเหลือจากบุคคลในชุมชนในเรื่องใดบ้าง ควรมีการชี้แจงให้ชัดเจน

7) การจัดสภาพแวดล้อม อาคารสถานที่ และการเลือกสรรโครงการกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนเป็นสิ่งที่สำคัญและจะต้องคำนึงถึงเพราะการเรียนรู้ของเด็ก ไม่ให้เกิดขึ้นอยู่ในเฉพาะห้องเรียนเท่านั้น สภาพแวดล้อมนอกห้องเรียนก็มีส่วนช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้ การบริการวิชาการแก่ครูก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจทำได้โดยให้ครูศึกษาเอกสาร หรือส่งไปอบรมระยะสั้นในเรื่องที่กำลังปฏิบัติอยู่ เพื่อเสริมความเข้าใจและมีทัศนคติที่กว้างไกล การไปร่วมประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน การเชิญวิทยากรมาสาธิต การส่งเสริมผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านที่แตกต่างกัน ได้มีโอกาสเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

8) การจัดทำโครงการประเมินผลการใช้หลักสูตรและการปรับปรุงหลักสูตร จะต้องทำเป็นขั้นตอน ถ้าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรกำหนดไว้อย่างชัดเจน การประเมินผลเพื่อปรับปรุงก็จะทำได้ง่ายและตรงกับจุดที่ว่า การปรับปรุงควรเริ่มต้นที่จุดใดบ้าง

ธำรง บัวศรี (2542 : 275) กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้มีลักษณะดังนี้

1) การเตรียมการและการบริหารหลักสูตร ประกอบด้วย (1) การวางแผนการนำหลักสูตรใหม่เข้าแทนที่หลักสูตรเดิม (2) การเตรียมการก่อนนำหลักสูตรไปใช้ (3) การประชาสัมพันธ์หลักสูตร (4) การเตรียมบุคลากร (5) การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอน เครื่องมือเครื่องใช้และ

อาคารสถานที่ (6) การเตรียมระบบบริหารของสถานศึกษา (7) การเตรียมงบประมาณค่าใช้จ่าย (8) การเตรียมปรับปรุงหลักสูตร (9) การเตรียมชุมชนและสังคม

2) การตรวจสอบความพร้อม ประกอบด้วย (1) การประเมินผลหลักสูตรแม่บทก่อนนำไปใช้ (2) การประเมินผลความพร้อมของผู้เรียน ผู้สอนและชุมชน (3) การประเมินโครงการที่สนับสนุนการนำหลักสูตรไปใช้

3) การบริหารงานใช้หลักสูตรประกอบด้วย (1) การสนับสนุนการใช้หลักสูตร (2) การกำกับดูแลเพื่อควบคุมคุณภาพหลักสูตร

กระทรวงศึกษาธิการ (2545 : 7) กล่าวว่า การบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษา ประกอบด้วย 7 ภารกิจ ดังนี้ ภารกิจที่ 1 การเตรียมความพร้อม ภารกิจที่ 2 การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ภารกิจที่ 3 การวางแผนดำเนินการใช้หลักสูตร ภารกิจที่ 4 การดำเนินการบริหารหลักสูตร (ใช้หลักสูตร) ภารกิจที่ 5 การนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผล ภารกิจที่ 6 การสรุปผลการดำเนินงาน ภารกิจที่ 7 การปรับปรุงพัฒนา

นอกจากนี้ วิชัย ประสิทธิ์วิฑูริเวช (2542 : 104 – 105) กล่าวถึง การนำหลักสูตรไปใช้มีขั้นตอนที่นำไปสู่การปฏิบัติดังนี้

1) การขออนุมัติหลักสูตรฉบับร่างได้รับการตรวจสอบคุณภาพ มีการทดลองใช้หลักสูตร และ มีการแก้ไขปรับปรุงแก้ไขแล้ว ก่อนนำหลักสูตรไปใช้ต้องนำเสนอหน่วยงานที่สังกัดให้ความเห็นชอบอนุมัติ

2) วางแผนการใช้หลักสูตรซึ่งอาจดำเนินการพร้อมกันไปในขณะที่กำลังรออนุมัติหลักสูตร

3) การบริหารหลักสูตรให้เป็นไปตามหลักการ จุดหมาย และจุดประสงค์ของหลักสูตร อันเป็นบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน รวมทั้งผู้ช่วยฝ่ายต่าง ๆ หมวดต่าง ๆ มีลำดับขั้นตอนดังนี้

- (1) ประชุมชี้แจงให้อ่านเอกสารสำหรับเตรียมบุคลากรในโรงเรียน
- (2) การศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร
- (3) การจัดผู้เข้าสอน
- (4) การจัดตารางสอน
- (5) การจัดแผนการเรียนของแต่ละโปรแกรมวิชา
- (6) การสนับสนุนและจัดบริการด้านอาคารสถานที่
- (7) การสนับสนุนและจัดบริการด้านวัสดุอุปกรณ์
- (8) การนิเทศและติดตามผล

4) การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นหน้าที่โดยตรงของครูผู้สอน มีลำดับขั้นตอนดังนี้

- (1) การวิเคราะห์หลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรจากส่วนกลาง
- (2) การศึกษาเอกสารประกอบหลักสูตรที่เป็นผลงานระดับท้องถิ่น
- (3) การวางแผนการสอนโดยเขียนโครงสร้างการสอนและแผนการสอน
- (4) การรายงานผลการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้

กล่าวโดยสรุป การบริหารหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้เป็นกระบวนการบริหารอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารจะต้องดำเนินการในเรื่อง ดังต่อไปนี้

- 1) การเตรียมการวางแผนการใช้หลักสูตร
- 2) การเตรียมบุคลากร
- 3) การจัดตารางสอน
- 4) การจัดทำแผนการเรียนรู้
- 5) การสนับสนุนวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน
- 6) การจัดอาคารสถานที่และบรรยากาศในการใช้หลักสูตร
- 7) การนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร
- 8) การประชาสัมพันธ์หลักสูตร

โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการ ดังนี้

1. การเตรียมการวางแผนเพื่อการใช้หลักสูตร โดยมีการวิเคราะห์หลักสูตรในเรื่อง จุดมุ่งหมายที่แท้จริง ความสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการและความสนใจของผู้เรียนและชุมชน ความพร้อมของโรงเรียนต่อการเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรและองค์ประกอบอื่นๆซึ่งจะทำให้การพัฒนาหลักสูตรไปสู่จุดมุ่งหมายตามที่ตั้งไว้ ซึ่ง วิชัย วงษ์ใหญ่ (2532 : 184) กล่าวว่า การเตรียมการวางแผนเพื่อใช้หลักสูตรใหม่ ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาจะต้องศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรว่า จุดมุ่งหมายของการพัฒนาหลักสูตรและการสอนมีเป้าประสงค์อย่างไร สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน และชุมชนเพียงใด และสอดคล้องกับ ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 61) กล่าวว่า การวางแผนการใช้หลักสูตรเป็นการเตรียมการใช้หลักสูตรโดยมีการเตรียมการล่วงหน้าก่อนเปิดหลักสูตร เช่น การตรวจ สอบหลักสูตรแม่บทก่อนนำไปใช้ การประชาสัมพันธ์หลักสูตร การเตรียมบุคลากร สื่อการสอน อาคารสถานที่ งบประมาณและการจัดทำคู่มือครู เป็นต้น

2. การจัดครูเข้าสอน โดยมีการเตรียมตัวครูที่มีความรู้ ความสามารถ ความถนัดในวิชาที่สอน ทำการสอนในกลุ่มสาระที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อที่จะทำให้การดำเนิน

การสอนเป็นไปตามแผนการจัดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ สัจด์ อุทรานันท์ (2532 : 265) กล่าวว่า งานเตรียมบุคลากรเป็นงานที่มีความสำคัญมาก ก่อนจะนำหลักสูตรใดไปใช้ควรได้มีการให้ความรู้หรือชี้แจงให้ผู้ที่จะใช้หลักสูตรมีความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมาย หลักการ โครงสร้าง แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดผลประเมินผลตามหลักสูตรที่ได้จัดทำขึ้น

3. การจัดทำตารางสอนโดยมีการจัดตารางสอนให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับกำหนด การสอนในแต่ละระดับชั้น สอดคล้องกับเนื้อหาสาระ โครงสร้างและเวลาในการจัดกิจกรรม ซึ่งจะทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ วิชัย วงษ์ใหญ่ (2532 : 198) กล่าวว่า การจัดทำตารางสอนควรคำนึงถึงการเรียนรู้ต่าง ๆ ไม่ควรใช้เวลาเท่า ๆ กัน ระดับความยากง่าย ระดับการเรียนรู้ก็ย่อมแตกต่างกัน ช่วงเวลาการเรียนรู้จะต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนและเหมาะสมกับการรับรู้และความสามารถของผู้เรียน รวมถึงอัตราเวลาเรียนแต่ละภาคการศึกษาและรอบปีการศึกษา ตลอดจนชั่วโมงสอนของครู

4. การจัดทำแผนการเรียนรู้ โดยมีการจัดเตรียมทำแผนการจัดการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมกับผู้เรียนทุกระดับชั้น กิจกรรมการเรียนการสอนเน้นทักษะกระบวนการ ผู้เรียนมีส่วนร่วมและเน้นผู้เรียน เป็นสำคัญ

5. การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ สื่อและแหล่งการเรียนรู้ให้เพียงพอ และสอดคล้องกับเนื้อหาสาระ จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดผลประเมินผล

6. การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยประกอบด้วยบรรยากาศใน 3 ประเภท ได้แก่ (1) บรรยากาศทางกายภาพ เช่น อาคาร สถานที่ บริเวณและสิ่งแวดล้อมในบริเวณโรงเรียน ให้มีความสะดวกและเพียงพอ (2) บรรยากาศการบริหารจัดการ โดยการส่งเสริมให้บุคลากรทำงานอย่างมีความสุข ใช้บรรยากาศที่มีความเอาใจใส่ดูแล และให้การสนับสนุน ช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง (3) บรรยากาศทางด้านวิชาการโดยการส่งเสริมให้ดำเนินการสอนทั้งในและนอกห้องเรียนจัดหาคู่มือเอกสารทางด้านวิชาการสนับสนุน หรือส่งครูไปเข้ารับการฝึกอบรม ทำให้ผู้สอนเกิดความสะดวก มีความรู้และมีเจตคติที่ดีในการสอนมากขึ้น

7. การนิเทศ กำกับ ติดตาม โดยมีการจัดทีมงานในการนิเทศติดตามผลการสอนของครู ซึ่งผู้นิเทศประกอบด้วยผู้บริหาร วิชาการ โรงเรียนและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ ทำให้ผู้สอนมีความกระตือรือร้นในการสอนมากขึ้น และสามารถที่จะช่วยแก้ไขปัญหาในการสอนให้หมดไป

8. การประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตรท้องถิ่นให้ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชนทราบอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้ทราบว่าลูกหลานของเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้ไปอย่างไร บ้างและชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในด้านใดบ้าง

การประเมินผลและการปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

1. การประเมินผลหลักสูตร

ในการประเมินผลหลักสูตร ควรประเมินเป็นระยะ ๆ ตลอดเวลา อาจลดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ เพื่อให้ได้ผลใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ เปรียบเหมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นภาพทุกขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรอย่างชัดเจน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537 : 56) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตร หมายถึง การรวบรวมและการศึกษาข้อมูลรวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบหลักสูตรว่า มีข้อดี จุดอ่อนในเรื่องใด รวมทั้งผลการใช้หลักสูตรและตัดสินว่าหลักสูตรมีคุณค่าและบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่

การประเมินหลักสูตรมี 2 ลักษณะ คือ ในแง่ที่เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการทำการประเมินและในแง่ของกระบวนการประเมิน หรือการรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำข้อมูลมาใช้ในการตัดสินใจ ขอบบ่งชี้หรือปัญหา

กาญจนา คุณารักษ์ (2540 : 220) กล่าวถึง การประเมินหลักสูตรว่า การประเมินผลหลักสูตรเป็นการเตรียมข้อมูลสารสนเทศเพื่อประโยชน์การตัดสินใจในระยะต่าง ๆ ของการพัฒนาหลักสูตรข้อมูล สารสนเทศดังกล่าวอาจจะเกี่ยวกับโปรแกรมที่สมบูรณ์ทั้งหมด หรือองค์ประกอบเพียงบางส่วน

นิคม ชมพูลวง (2542 : 178) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตร หมายถึง การศึกษารวบรวมเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำหลักสูตร การทดลองใช้และผลการใช้หลักสูตร ตลอดจนการตัดสินคุณค่าและคุณภาพของหลักสูตร

จากความคิดเห็นดังกล่าวพอสรุปได้ว่า การประเมินผลหลักสูตร เป็นการดำเนินการเพื่อพิจารณาร่วมกันและสรุปว่า จะให้เห็นคุณค่าของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมานั้นว่าเป็นอย่างไร คุณภาพดีหรือไม่เพียงใดหรือได้ผลตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีส่วนใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ดังนั้น การประเมินหลักสูตรจำเป็นต้องมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2. แนวคิดการประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตรนับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร เพราะว่า การประเมินผล หลักสูตรจะช่วยให้คำตอบเกี่ยวกับหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนั้นว่าเป็นหลักสูตรที่ดีหรือไม่ดี มีจุด

ดี และจุดด้อยที่ใด ทั้งนี้แนวคิดของการประเมินผลหลักสูตร สตัฟเฟิลบีม และคณะ (Stufflebeam et al, 1971 : 128 อ้างถึงใน ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539 : 190) ให้ไว้ว่า การประเมินหลักสูตร คือ กระบวนการหาข้อมูล เก็บข้อมูลเพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจเลือกที่ดีกว่าเดิม ซึ่งโดยทั่วไปการประเมินผลหลักสูตรใด ๆ ก็ตามมีจุดมุ่งหมายอยู่ 3 ประการ ซึ่ง กาญจนา คุณารักษ์ (2540 : 219) ได้สรุปว่า 1) เพื่อศึกษาคุณค่าของหลักสูตรนั้นโดยดูว่าหลักสูตรที่จัดขึ้นสามารถสนองตามวัตถุประสงค์ที่หลักสูตรนั้นต้องการหรือไม่ 2) เพื่อตัดสินใจว่าการวางเค้าโครงและรูปแบบของหลักสูตร ตลอดจนการบริหารงานและสอนตามหลักสูตรเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องแล้วหรือไม่ 3) เพื่อวัดผลดูว่า ผลผลิตคือผู้เรียนนั้นเป็นอย่างไร

3. ประเภทการประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตรแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตามระยะเวลาจุดมุ่งหมายของการประเมิน ได้ดังนี้

- 1) การประเมินผลก่อนนำหลักสูตรไปใช้หรือประเมินผลในระหว่างการร่างหลักสูตร (Exante Evaluation) เป็นการประเมินผลเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการใช้หลักสูตร การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรเพื่อหาข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์อันจะนำไปสู่การปรับแก้ก่อนนำหลักสูตรไปใช้
- 2) การประเมินระหว่างการใช้หลักสูตร (On – going or Formative Evaluation) ในช่วงระยะการใช้หลักสูตรเพื่อเป็นการให้แน่ใจว่า หลักสูตรจะมีการดำเนินไปอย่างถูกต้อง จึงต้องมีการประเมินเป็นระยะเพื่อดูความก้าวหน้าการใช้หลักสูตร ควบคุม แก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในขณะใช้หลักสูตร
- 3) การประเมินหลังเสร็จสิ้นการใช้หลักสูตร (Summative Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อสรุปผลการใช้หลักสูตรว่า บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะสำหรับ การใช้หลักสูตรครั้งต่อไป

4. จุดมุ่งหมายของการประเมินผลหลักสูตร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 192) กล่าวว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรโดยทั่วไปมีดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อหาทางในการปรับปรุงแก้ไขสิ่งบกพร่องที่พบในองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร เช่น จุดหมาย โครงสร้าง เนื้อหา การวัดผล มีความสอดคล้องและเหมาะสมหรือไม่
- 2) เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขระบบการบริหารหลักสูตร การนิเทศ กำกับดูแล และการจัดกระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3) เพื่อช่วยในการตัดสินใจของผู้บริหารว่า หลักสูตรมีคุณภาพดีหรือไม่ดี บรรลุตามเป้าหมาย ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด สนองความต้องการของสังคมเพียงใด เหมาะสมกับการนำไปใช้ต่อไปหรือไม่

4) เพื่อต้องการทราบคุณภาพของผู้เรียน ในขณะที่มีการนำหลักสูตรไปใช้หรือหลังจากที่ใช้ หลักสูตร ไปแล้วระยะหนึ่ง

5. สิ่งที่ต้องประเมินในเรื่องหลักสูตร

เมื่อการพัฒนาหลักสูตรครบวงจร หรือใช้หลักสูตรมาเป็นเวลาพอสมควร ควรมีการประเมินให้ต่อเนื่องกันและสิ่งที่ต้องประเมินสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) การประเมินเอกสารหลักสูตรนั้น เป็นการตรวจสอบคุณภาพขององค์ประกอบต่าง ๆ ว่าจุดหมาย จุดประสงค์ โครงสร้าง เนื้อหาสาระ และวิธีการวัดประเมินผล มีความสอดคล้องเหมาะสมครอบคลุมและถูกต้องตามหลักการพัฒนาหลักสูตรหรือไม่เพียงใด

2) การประเมินการใช้หลักสูตร เป็นการตรวจสอบหลักสูตรว่า หลักสูตรสามารถนำไปใช้ได้กับสถานการณ์จริงเพียงใด มีปัญหา อุปสรรคอะไรในการใช้หลักสูตร

3) การประเมินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตร ประกอบด้วย สัมฤทธิ์ผลทางวิชาการ (Academic Achievement) ได้แก่ ความรู้ ความสามารถในการวิชาการต่าง ๆ และสัมฤทธิ์ผลที่ไม่ใช่ทางวิชาการ (Non Academic Achievement) ได้แก่ บุคลิกภาพ ความรับผิดชอบ ความสามัคคี ความซื่อสัตย์

4) การประเมินระบบหลักสูตร ควรประเมินหลักสูตรทั้งระบบพร้อมกันไป ทำให้มองเห็น ภาพรวมชัดเจน

6. ระยะเวลาของการประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตรควรมีการดำเนินการเป็นระยะ ๆ เพื่อตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรอย่างต่อเนื่องและจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไขได้ทันทั่วถึง ทั้งนี้เพราะหลักสูตรอาจมีข้อผิดพลาดที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น ขั้นตอนการยกร่างหลักสูตรไม่เป็นไปตามขั้นตอน ไม่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นหรือองค์ประกอบไม่สมบูรณ์ เป็นต้น การประเมินผลหลักสูตรจึงต้องดำเนินการใน 3 ระยะ คือ 1) การประเมินผลหลักสูตรก่อนนำหลักสูตรไปใช้ 2) การประเมินผลหลักสูตรในระหว่างการนำหลักสูตรไปใช้ 3) การประเมินผลหลักสูตรหลังการใช้หลักสูตร

7. ประโยชน์ของการประเมินผลหลักสูตร

1) ทำให้ทราบว่าหลักสูตรที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นนั้นมีจุดดี หรือจุดเสียตรงไหน ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ในการวางแผนปรับปรุงได้ถูกต้อง ส่งผลให้หลักสูตรมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

2) ช่วยส่งเสริมและปรับปรุงการสอนให้ดีขึ้น เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลจะชี้ให้เห็นถึงข้อดี ข้อเสียที่เกิดขึ้น จึงสามารถช่วยในการวางแผนการเรียนการสอน

3) ช่วยในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนสามารถทราบระดับการเรียนรู้และการพัฒนาของตนเอง ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียนได้ทางหนึ่ง

4) ช่วยในการปรับปรุงการบริหารในสถานศึกษาและการปฏิบัติงานของบุคลากร

5) ช่วยในการแนะแนวทั้งด้านการเรียนและอาชีพแก่ผู้เรียน

6) ช่วยชี้ให้เห็นคุณค่าของหลักสูตรที่พัฒนา

8. ขั้นตอนในการประเมินผลหลักสูตร

ในการประเมินหลักสูตรผู้ประเมินควรดำเนินการตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบดังต่อไปนี้ คือ

1) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินหลักสูตรให้ชัดเจนว่า จะประเมินในส่วนของเรื่องใด กำหนดขอบข่ายวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างเด่นชัด จะเน้นกรอบของการประเมินผลหรือเสนอแนะรูปแบบของการประเมิน กลุ่มผู้ให้ข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินได้อย่างเหมาะสมและถูกต้อง

2) วางแผนออกแบบการประเมินผล การวางแผนเปรียบเสมือนเข็มทิศที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการประเมิน ผู้ประเมินจะต้องตัดสินใจกำหนด ดังนี้

(1) การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ผู้ประเมินอาจได้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง เป้าหมายทั้งหมดหรือกลุ่มตัวอย่างประชากร ซึ่งต่างก็มีข้อดีและข้อเสียคนละอย่าง

(2) การกำหนดแหล่งข้อมูล ผู้ประเมินต้องตัดสินใจว่า จะใช้ข้อมูลจากที่ใด ต้องการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และควรพิจารณาข้อมูลจากหลาย ๆ แหล่ง เพื่อข้อมูลที่ให้มีผลน่าเชื่อถือมากขึ้น

(3) การพัฒนาเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ควรพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสม เพราะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายอย่าง อาจใช้วิธีเชิญผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบ อย่างไรก็ตามเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลต้องมีความเชื่อถือได้ (Reliability) และมีความเที่ยงตรง (Validity) และมีความเที่ยงตรง (Validity) สูง

(4) การกำหนดเกณฑ์ในการประเมิน ผู้ประเมินควรตั้งเกณฑ์ที่เหมาะสมไว้ล่วงหน้า เพราะเกณฑ์เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพในส่วนของหลักสูตรที่ถูกประเมิน

(5) การกำหนดเวลา ผู้ประเมินผลควรกำหนดเวลาในการดำเนินการประเมินผลในขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาจกำหนดเป็นปฏิทินการปฏิบัติงาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ

9. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ประเมินเก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบขอบข่าย และระยะเวลาที่กำหนดไว้ในปฏิทินปฏิบัติงาน ถ้าจะอาศัยผู้อื่นเป็นผู้ช่วยต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของผู้มาช่วยด้วย เพื่อให้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ

10. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ประเมินกำหนดวิธีการจัดระบบข้อมูลโดยอาจจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ พิจารณาเลือกใช้สถิติในการวิเคราะห์ที่เหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมินและลักษณะของข้อมูล จากนั้นก็วิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดว่าสอดคล้องกันหรือไม่

11. ขั้นรายงานผลการประเมิน

ผู้ประเมินต้องรายงาน และเสนอผลการประเมิน หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นความเรียงหรือในรูปของกราฟ

12. ปัญหาในการประเมินผลหลักสูตร

1) ปัญหาด้านการไม่วางแผนการประเมินหลักสูตร ทำให้ขาดความรอบคอบไม่ครอบคลุมสิ่งที่ต้องประเมิน

2) ปัญหาด้านเวลา กำหนดเวลาไม่เหมาะสม ไม่เสร็จตามเวลาที่กำหนดทำให้ได้ข้อมูลช้า ไม่ทันต่อการนำไปปรับปรุง

3) ปัญหาด้านความเชี่ยวชาญของคณะกรรมการประเมินหลักสูตร ผู้ประเมินเป็นผู้ไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักสูตร

4) ปัญหาด้านความเที่ยงตรงของข้อมูล ข้อมูลไม่เที่ยงตรง เนื่องจากผู้ประเมินมีความกลัวเกี่ยวข้องกับผลการประเมิน ทำให้ไม่ได้เสนอข้อมูลตามสภาพความเป็นจริง และหรือผู้ถูกประเมินกลัวว่า ผลการประเมินออกมาไม่ดี

5) ปัญหาด้านวิธีการประเมิน ส่วนมากจะมีการประเมินในเชิงปริมาณ ทำให้ได้ข้อค้นพบที่ผิวเผิน ไม่ลึก จึงควรมีการประเมินที่ใช้วิธีการประเมินในเชิงคุณภาพควบคู่กัน

6) ปัญหาด้านการประเมินหลักสูตรทั้งระบบ การประเมินทั้งระบบมีการดำเนินการน้อยมาก มีการประเมินเฉพาะด้าน ทำให้ไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด

7) ปัญหาด้านการประเมินหลักสูตรไม่ต่อเนื่อง

8) ปัญหาด้านเกณฑ์การประเมิน เกณฑ์ไม่ชัดเจน ทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับและไม่ได้นำผลไปใช้ในการปรับปรุงหลักสูตร

13. ข้อเสนอแนะในการประเมินหลักสูตร

1) การประเมินหลักสูตรควรกระทำต่อเนื่องกันไปตลอดเวลา และใช้ข้อมูลที่ได้จากประเมิน หลักสูตร มาปรับปรุงหลักสูตรให้ดีขึ้น

2) ประเมินให้ครอบคลุมทุกองค์ประกอบในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร

3) ในการประเมินด้านผลผลิต (Outcome) ควรให้ครอบคลุมทั้งพุทธิพิสัย จิตพิสัยและทักษะพิสัย

4) ในการใช้หลักสูตรควรกำหนดให้แน่นอนว่าจะประเมินผลการใช้หลักสูตรในระยะนานเท่าใด เช่น ทุก ๆ 3 ปี หรือทุก 5 ปี เป็นต้น

5) การประเมินจะต้องอาศัยเครื่องมือที่เหมาะสมและแหล่งข้อมูลที่เหมาะสม
(บุญชม ศรีสะอาด, 2546 : 115)

14. การปรับปรุงหลักสูตร

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 โครงการส่งเสริมและการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาศูนย์พัฒนาหลักสูตร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543 : 20) กล่าวว่า การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเป็นการทบทวนองค์ประกอบทั้งหมดของหลักสูตร เพื่อดูว่ามีส่วนใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไขบ้าง ด้วยเหตุผลใดและใช้วิธีการใด อีกทั้งข้อสังเกตที่ได้ควรนำมาประกอบในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความหมายที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

นิคม ชมพูลง (2545 : 8 - 9) ได้นำเสนอความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า

ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชื่อและศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาแต่อดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสาย และเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา

ภูมิปัญญาส่วนบุคคล หมายถึง ภูมิปัญญาที่บุคคลเป็นผู้คิด ผู้ใช้ มีผู้เป็นเจ้าของต้นตำรับ ซึ่งอาจเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย

1) ผู้ทรงภูมิปัญญา (Wisdom Holder) หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือ ผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญา หรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับยกย่องสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าภูมิปัญญานั้นให้แพร่หลายทั่วไปอย่างกว้างขวางในแต่ละสาขานั้น ๆ

2) ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านและนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

3) ครูภูมิปัญญาไทย หมายถึง ผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์ หรือ เจ้าของภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระ 9 ด้าน ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ในด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้าน และได้รับการยกย่องจากสภาภูมิปัญญาไทยให้ดำรงตำแหน่งครูภูมิปัญญาไทย เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาไทยทั้งในระบบการศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ครูภูมิปัญญาไทย แบ่งเป็น 3 ประการ คือ (1) วุฒาจารย์ เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานที่ยังประโยชน์ในการแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อตนเอง ครอบครัวและท้องถิ่น เป็นวิทยากรระดับต้น (2) ปัญญาจารย์ เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานที่ยังประโยชน์ในการแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อมนุษยชาติในระดับชาติ เป็นวิทยากรระดับกลาง (3) เมธาจารย์ เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานที่ยังประโยชน์ในการแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อมนุษยชาติ เป็นวิทยากรระดับสูง

นันทน์ภัต สิริเชตต์ (2546 : 20) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง ความถนัด ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่เกิดจากความคิด สติปัญญา นำมาใช้แก้ปัญหา การดำเนินชีวิตให้มีความสุข ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดและสั่งสมกันมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะประสบการณ์ ความถนัด และความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านในท้องถิ่นหรือชุมชน ที่เกิดจากความคิด สติปัญญา นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างผลงานให้มีคุณภาพในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้มีความสุข ซึ่งได้รับการสืบทอดสั่งสมกันมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

2. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสืบสานสืบทอดประสบการณ์จากรุ่นถึงรุ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน ถ้าถูกละเลยขาดการยอมรับและถูกทำลายลงก็จะสูญหายไปไร้ซึ่ง

ภูมิปัญญาของตนเอง ทำให้คนในท้องถิ่นไม่มีศักดิ์ศรี ขาดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีนักการศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

นันทสาร สีสลับ (2542 : 25) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น 2) สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรี เกียรติภูมิแก่

คนไทย 3) สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม 4) สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน 5) เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย

รุ่ง แก้วแดง (2543 : 205) กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น สร้างศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิแก่คนไทย ทำให้บรรพบุรุษของเราได้ดำรงชีวิตอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มาอย่างสงบสุขเป็นเวลายาวนาน แม้ว่าภูมิปัญญาส่วนหนึ่งจะสูญหายไป แต่ยังมีบางส่วนหลงเหลือเป็นมรดกอันล้ำค่าอยู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด

ประกอบ ใจมั่น (2539 : 84 อ้างถึงใน ประยูรศรี เจียวกั๊ก, 2546 : 34) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ 1) ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้าน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข 2) ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม 3) ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทันต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก 4) เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้กำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

จากความสำคัญที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเป็นมรดกที่บรรพบุรุษในอดีตได้สั่งสม สร้างสรรค์ สืบทอดภูมิปัญญามาอย่างต่อเนื่อง สืบสานเรื่องราวอันทรงคุณค่ามากมาย ส่งผลให้คนในชาติเกิดความรักความภาคภูมิใจและร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อ ๆ กันมาและต่อไปในอนาคต ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง

3. ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องราวของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันที่มีลักษณะของความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่นที่มีความหลากหลายทางภูมิปัญญาแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540 : 1) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้ 1) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม 2) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น คือ 1) เป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต 2) เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม 3) เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่าง ๆ 4) มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา 5) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

อมรวิทย์ นาคทรพร (2541 : 44) ได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแนวคิดของนักวิชาการ ซึ่งจำแนกตามจุดเน้นได้เป็น 4 ลักษณะคือ 1) ภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ ที่คนในชุมชนนั้น ๆ ใช้ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับยุคสมัย 2) ภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ ความคิด เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาในการทำมาหากินและการใช้ชีวิตประจำวัน 3) ภูมิปัญญาที่เป็นการสะสมความรู้อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนหรือเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลานาน 4) ภูมิปัญญาที่เป็นการเชื่อมโยงความรู้อย่างเป็นองค์รวมของคนในชุมชนที่หลอมรวมกับปรัชญาในการดำรงชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน

ถวัลย์ มาศจรัส (2543 : 37) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นองค์รวมและมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่องกวมขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย

นิคม ชมพูลง (2545 : 17) กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาซึ่งสอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 10 - 11) ไว้ดังนี้ คือ 1) ภูมิปัญญาเป็นความรู้ เป็นข้อมูล เน้นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ฯลฯ 2) ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อของสังคมโดยอาจจะยังไม่มีข้อพิสูจน์ ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ตายแล้วไปไหน 3) ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว 4) ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น เรือขนานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในครอบครัวเพื่อทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ 5) ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตนของคนต่าง ๆ ใน ครอบครัว จนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ก็นับว่าเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ คือ 1) เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุ การกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ 2) เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิตมนุษย์

4. ประเภทของภูมิปัญญา

รัตนะ บัวสนธ์ (2535 : 57, อ้างถึงใน ประยูรศรี เจียวัก, 2546 : 40) ได้จำแนก ภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ 2) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ 3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพ มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

รุ่ง แก้วแดง (2543 : 206 – 208) ได้แยกประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 11 สาขา ดังนี้

1) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

2) สาขาอุตสาหกรรม และหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม

3) สาขาการแพทย์แผนไทยหมายถึงความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและการบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

7) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8) สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนาและบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

9) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดคตินิยมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีข้าว เป็นต้น

11) สาขาการศึกษา หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอดการอบรมเลี้ยงดู การบ่มเพาะ การสอนสั่ง การสร้างสื่อและอุปกรณ์การวัดความสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ มีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรมอันเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบุคคล และสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน จะมีลักษณะจำกัเฉพาะถิ่น มีความเป็นสากล มุ่งการมีชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติและมีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับชีวิต

5. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปฐม นิคมานนท์ (2538 : 279 - 281 อ้างถึงใน ประยูรศรี เจียวัก, 2546 : 42) ได้สรุปการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1) การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกคนรู้เรื่องกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชน ได้คลุกคลี กันเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2) การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะกล่าว คือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดจากภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการวางแผนและมีความลับในสายตระกูล

3) การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้จะเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย เป็นต้น

4) การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยคิดค้นดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหิน เป็นต้น

5) ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้

ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตรูปแบบใหญ่ ๆ อาจแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึก หรือเขียนไว้ในใบลานหรือสมุดข่อย ส่วนในปัจจุบันมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่น ๆ

สรุปการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษรและไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ

1. องค์คติ (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่าง ๆ
2. องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณีซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
3. องค์วัตถุ (Instrumentary and Symbolic Objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ เช่น ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ความหมายต่าง ๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

6. แนวคิดและแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ / การจัดการเรียนการสอน

การพัฒนาการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับชุมชนได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และสถานศึกษาสามารถนำมาจัดประสบการณ์ได้หลายรูปแบบตามสภาพความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 46 – 48) ได้กล่าวว่า ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ต้องการมีการพัฒนาการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยมีกระบวนการหรือแนวทาง ดังนี้

- 1) การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ทำให้มนุษย์ต้องใช้ปัญญาคบคิดแก้ปัญหาได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ

2) เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง การเรียนและสะสมประสบการณ์จริง ปฏิบัติจริงที่ส่งต่อถึงชนรุ่นต่อ ๆ ไปในแบบค่อยเป็นค่อยไป จนกลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3) การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริง พัฒนาส่งต่อแต่รุ่นหลังด้วยการสาธิต การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

4) การเรียนรู้โดยพิธีกรรมเป็นการต่อยอดความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวัง

5) การเรียนรู้โดยผ่านด้านศาสนา หลักธรรมคำสอน คีล และวัตรปฏิบัติ พิธีกรรม กิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ที่มีส่วนต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต

6) การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวาง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

7) ครูพักลักจำเป็นกระบวนการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู เป็นการเฝ้าดูอย่างเงียบ ๆ แต่เป็นแนวทางแสวงหาความรู้ที่มีประสิทธิภาพแนวทางหนึ่ง

นิภา เพชรสม (2542 : 145 – 146) ได้กล่าวถึง การพัฒนาการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง รูปแบบการเรียนการสอนที่นำเอาเนื้อหาสาระและวิธีสอนของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน วิธีการสอนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่

- 1) การเล่าเรื่อง การบอก การเทศน์ 2) การให้ปฏิบัติจริง 3) การให้ทำเลียนแบบ 4) การให้ลองผิดลองถูก 5) การให้ศึกษาด้วยตนเอง 6) การสอนแบบกลุ่ม

รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้มี 2 รูปแบบ คือ

- 1) การพัฒนาการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนฐานของชุมชน
- 2) การพัฒนาการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนฐานของโรงเรียน

รุ่ง แก้วแดง (2543 : 230 – 232) ได้กล่าวถึงแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับ

สู่ระบบการศึกษาไทยว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญสำหรับสังคมไทยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนา นำไปใช้และถ่ายทอดกันต่อไปเพื่อมิให้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทย กระบวนการที่จะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นฟื้นคืนชีพกลับมามีชีวิตชีวาทันทีอีกครั้ง ก็คือ กระบวนการศึกษา ฉะนั้น สิ่งที่เราต้องช่วยกันคิดก็คือ ต้องนำภูมิปัญญากลับสู่ระบบการศึกษาไทย โดยใช้วิธีการสอนที่มีลักษณะเหมาะสมกับยุคสมัย ปัจจุบันหลายอย่าง เช่น การสอนทอผ้า การสอนรำ การสอนดนตรี ซึ่งมีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับหลักการสอนแบบใหม่ คือ เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว หรือเป็นรายคน เป็นการสอนด้วยความรัก เป็นการสอนโดยปฏิบัติและเป็นการสอนจากของจริง

ปรีชา บัววิรัตน์เลิศ (2539 : 12 – 18 อ้างถึงใน นันทน์ภัส ศิริเขตต์, 2546 : 23 – 24) กล่าวว่ารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาท้องถิ่นแต่ละแห่งสามารถประสบความสำเร็จให้กับนักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้หลายรูปแบบ ตามสภาพความเหมาะสมและประสบความสำเร็จพิจารณารูปแบบในการนำภูมิปัญญามาใช้ในการจัดการศึกษา ดังนี้

- 1) วิทยากรท้องถิ่น โดยสามารถที่จะขออนุญาตนำบุคคลที่สืบทอด หรือเป็นตัวแทนภูมิปัญญาไปสอนในโรงเรียนได้ตามระเบียบและวิธีการที่ทางราชการกำหนด
- 2) การฝึกงานของนักเรียน โดยสามารถที่จะนำนักเรียนไปศึกษา ฝึกปฏิบัติหรือเรียนรู้ในแหล่งวิทยาการชุมชน เช่น โรงสี โรงนา หรือสถานที่ปฏิบัติงานของครอบครัว หมู่บ้าน
- 3) การจัดทำสาระหลักสูตรเฉพาะโดยจัดทำหลักสูตรเพื่อกำหนดให้นักเรียนได้เรียนรู้เป็นการเฉพาะที่สามารถกำหนดลงในทุกกลุ่มประสบการณ์ตามลักษณะของภูมิปัญญาที่สมควรนำมาพิจารณาถ่ายทอด
- 4) บูรณาการกับกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ โดยมีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งด้านเนื้อหา
- 5) แหล่งการเรียนรู้ชุมชน โดยพัฒนาโรงเรียนและชุมชนให้มีการประสานงาน เพื่อทำหน้าที่รวบรวมสะสมและบริการด้านความรู้แก่นักเรียน และชุมชนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่น
- 6) กิจกรรมนอกหลักสูตร โดยจัดในรูปกิจกรรมความสนใจหรือโครงการเสริมหลักสูตรในลักษณะของค่ายความรู้ต่าง ๆ นอกเหนือจากที่หลักสูตรกำหนด ทั้งนี้ควรพิจารณาความสนใจ ความต้องการของชุมชนและความเหมาะสมของท้องถิ่นเป็นหลัก

กล่าวโดยสรุป แนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนฐานของโรงเรียน และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนฐานของชุมชน ซึ่งอาจมีการนำภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านมาให้ความรู้ในสถานศึกษา และการนำนักเรียนไปเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

บริบทของตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

สภาพทั่วไปของตำบลปากทะเล

1. ความเป็นมา

จากการบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนตำบลปากทะเล ตามคำบอกเล่าของคนเก่า ๆ ที่เล่าสืบทอดกันมา ตำบลปากทะเลเคยขึ้นอยู่ในความปกครองของตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และหลักฐานในการเสียดินบำรุงท้องที่ที่ปรากฏในโฉนดที่ดินเป็นชื่อตำบลบางขุนไทรมาก่อน เข้าใจว่าตั้งชื่อเรียกตามธรรมชาติของภูมิประเทศเพราะเป็นพื้นที่ที่ประชากรส่วนใหญ่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ตามชายฝั่งทะเลอ่าวไทย และมีอาชีพเป็นชาวประมงใช้เรือเข้าออกทางปากอ่าว (ปากทะเล) บ้างก็ใช้กระดานในการถีบด้วยเท้าเพื่อใช้เป็นยานพาหนะสัญจรบนโคลนชายฝั่งทะเลในพื้นที่ บริเวณชายฝั่งสมัยก่อนจะมีสภาพเป็นป่าชายเลน จึงต้องสัญจรผ่านคลอง และเรียกชื่อพื้นที่ตามสภาพทางธรรมชาติว่า "ปากทะเล" ตามที่เรียกกันในสมัยนั้น บ้างก็ว่าในสมัยก่อนเหตุที่เรียกชื่อปากทะเลเพราะเดิมปากคลองปากทะเลมีขนาดกว้าง บริเวณปากทะเลเป็นแหลมยื่นเข้าทะเล จึงเป็นจุดพักแวะของเรือ มีชาวประมง นักเดินเรือ พ่อค้าจะนำเรือประมงและเรือลอม (เรือขนส่งสินค้า) มาหลบลมมรสุมและลมพายุ คลองปากทะเลจึงเป็นแหล่งขนส่งและการแลกเปลี่ยนสินค้าทางเรือระหว่างกัน เป็นเส้นทางขนส่งที่สำคัญในอดีตและเป็นคลองระบายน้ำ ซึ่งต้นน้ำแยกจากแม่น้ำเพชรบุรี โดยจะผ่านคลองแหลมที่เป็นแนวแบ่งเขตตำบลปากทะเลกับตำบลบางแก้ว ผ่านคลองใหญ่ ที่แบ่งเขตตำบลบางจานกับตำบลบางแก้ว ผ่านตำบลช่องสะแกไปเข้าคลองเจ๊กสี ผ่านวัดเกาะเข้าสู่แม่น้ำเพชรบุรี ผ่านคลองวัดเกาะ ผ่านตำบลช่องสะแก และผ่านตำบลบางจาน อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี คนเก่า ๆ จึงได้เรียกบริเวณปากอ่าวนั้นจินตนาการว่า "ปากทะเล" และได้ตั้งชื่อตำบลนี้ว่า "ตำบลปากทะเล" ซึ่งเป็นการเรียกตามสัญลักษณ์ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั่นเอง

2. ที่ตั้ง

ปัจจุบันตำบลปากทะเลตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอบ้านแหลมระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร และอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร มีอาณาเขต

ติดต่อ ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
 - ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
 - ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ทะเลอ่าวไทย
 - ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
- และบางส่วนของตำบลบางจาน อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

3. เนื้อที่

ตำบลปากทะเลมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8.87 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,545 ไร่

4. ภูมิประเทศ

ตำบลปากทะเล มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม และที่ราบชายฝั่งทะเล มีน้ำท่วมถึง มีความลาดชันน้อยกว่า 1 % พื้นที่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกจะใช้ทำนาทุ่งและนาเกลือ ส่วนพื้นที่ทางตอนใต้ด้านตะวันตกจะใช้ทำนาข้าว มีการปลูกมะพร้าวและเลี้ยงปลาน้ำจืด และบริเวณตอนใต้ของตำบลมีพื้นที่ขึ้นระหว่างพื้นที่ทำนาข้าวกับทำนาเกลือ มีการคมนาคมซึ่งเป็นเส้นทางหลักที่ประชาชนใช้เป็นเส้นทางติดต่อมี 2 เส้นทาง คือ ถนนลาดยางสายกันกันน้ำเค็ม และถนนลาดยางสายบ้านบางขุนไทร – บ้านปากทะเล เป็นเส้นทางหลักในการเดินทาง มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ คลองธรรมชาติ 4 สาย คือคลองปากทะเลหมู่ 1 คลองปากทะเลหมู่ 2 คลองปากทะเลหมู่ 3 และคลองปากทะเลหมู่ 4

ภาพที่ 3 แสดงแผนที่ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : <http://WWW.paktalay.com>

ภาพที่ 4 แสดงแผนที่จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : <http://WWW.paktalay.com>

5. การปกครองและประชากร

ตำบลปากทะเล แบ่งออกเป็น 4 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านดอนมะขามยางเนื้อ
- หมู่ที่ 2 บ้านปากทะเลนอก
- หมู่ที่ 3 บ้านปากทะเลใน
- หมู่ที่ 4 บ้านบางอินทร์พัฒนา

ตำบลปากทะเลมีประชากรทั้งสิ้น 2,446 คน แบ่งเป็นชาย 1,203 คน หญิง 1,243 คน
จำนวนครัวเรือน 615 ครัวเรือน ความหนาแน่นเฉลี่ย 277.6 คน / ตารางกิโลเมตร

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง รองลงมาอาชีพทำการประมง หรือการนำผลผลิตจากการทำประมงมาแปรรูปอาหารทะเล ทำนาเกลือ เลี้ยงปลา ค้าขาย คนในชุมชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ เช่น คนในหมู่ที่ 1 บ้านคอนมะขามยางเนื้อส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ก็มักจะทำอาชีพค้าขายของทะเลแปรรูปที่ขายทะเลชะอำในวันเสาร์ – อาทิตย์หรือเทศกาลการท่องเที่ยว ส่วนคนในหมู่ที่ 2, 3 และ 4 จะประกอบอาชีพประมงและทำการแปรรูปอาหารทะเลจำหน่าย หรือประกอบอาชีพรับจ้าง การเลี้ยงสัตว์ที่คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เลี้ยงเป็นรายได้มากที่สุด คือ การเลี้ยงวัวส่วนมากเลี้ยงเพื่อนำไปวิ่งวัวลานและการเลี้ยงปลาน้ำจืด จากการที่ตำบลปากทะเลพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มและที่ราบชายฝั่งทะเล จึงทำให้มีป่าชายเลนที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งกำเนิดที่อยู่อาศัยและเพาะพันธุ์ของสัตว์น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่สำคัญ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หอยแครง หอยเสียบ กุ้งเคย และหมึกสายหรือหมึกขุด เป็นต้น และยังมีระบบนิเวศน์ชายฝั่งทะเลที่น่าสนใจ เช่น นกชนิดต่าง ๆ ป่าชายเลน และการทับถมของกระช้ำ (ซากเปลือกหอยและอื่นๆทับถมกันเป็นเวลานาน) ซึ่งเหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ นอกจากนี้สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนปากทะเลยังมีโรงงานอุตสาหกรรม (ขนาดเล็ก) 1 แห่ง, ตลาดนัด 1 แห่ง, ร้านอาหาร 6 แห่ง, ร้านค้า 20 แห่ง และมีธนาคาร(หมู่บ้าน) 1 แห่ง

(ชุ่ม เลิศประเสริฐ, 2551 : สัมภาษณ์)

สภาพทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนปากทะเล

คนในชุมชนปากทะเลมีทั้งคนไทยเป็นส่วนใหญ่ และมีคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนน้อย ลักษณะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจะอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ไปมาหาสู่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย คือแต่งงานแยกครอบครัวแต่ยังนิยมนิยมนปลูกบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกันกับพ่อแม่ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงโดยไม่สร้างรั้วกันหรืออยู่ในบ้านเดียวกับพ่อแม่ของฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง และอีกประการหนึ่งคือ ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้เพราะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน จึงต้องให้ลูกอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ในระหว่างออกไปทำงาน ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกจึงค่อนข้างห่างเหิน ไม่อบอุ่นเท่าที่ควร หรือในบางกรณีที่พ่อแม่แยกทางกัน ลูกจึงต้องตกเป็นภาระการเลี้ยงดูของปู่ ย่า ตา ยาย หรือญาติของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ชุมชนตำบลปากทะเลไม่มีวัฒนธรรมย่อยที่เป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชุมชน มีแต่วัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหญ่อันเป็นประเพณีไทย เช่น วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ วันสำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งตำบลปากทะเลมีวัด 2 วัด คือวัดในปากทะเลและวัดนอกปากทะเลเป็นศูนย์กลางที่ชาวบ้านมาร่วมกันทำบุญ หรือประกอบกิจกรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะวัดในปากทะเลเป็นวัดที่มีโบสถ์โบราณเก่าแก่ที่ทำด้วยไม้สักทั้งหลังที่มีคุณค่าที่สุดของชุมชน

คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ต่อกันดูเครือญาติ พี่พาทอาศัยกัน เมื่อชุมชนจัดกิจกรรมจะให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี โดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางศาสนา เช่น งานเทศน์มหาชาติ นอกจากกิจกรรมทางศาสนาแล้วชุมชนยังมีการจัดกิจกรรมอื่น ๆ เช่น งานประจำปีของวัด งานแห่เทียน โดยครูในโรงเรียนช่วยจัดดอกไม้ จัดขบวนแห่ โรงเรียนจะให้ความร่วมมือกับชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากครูส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนและอยู่มานานจึงมีความสนิทสนมกับคนในชุมชน สำหรับครูที่ไม่ใช่คนในท้องถิ่นแต่ก็สอนที่โรงเรียนมานานทำให้มีความรู้จักคุ้นเคยกับชุมชนเช่นกัน สำหรับงานต่าง ๆ ในโรงเรียนชุมชนปากทะเลได้ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของโรงเรียนเป็นอย่างดีเช่นกัน โดยร่วมเป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมของโรงเรียน เช่น การจัดงานวันเด็ก งานประจำปีของโรงเรียน โรงเรียนจะเชิญกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนมาร่วมปรึกษาหารือในการจัดงาน ร่วมวางแผนการดำเนินงาน มอบหมายและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ คือ การหารายได้ให้กับโรงเรียน โดยขายพวงมาลัยให้กับผู้ปกครองที่เข้ามาให้กำลังใจ และแสดงความชื่นชมลูกหลานของตนอย่างเต็มที่ โดยการมอบพวงมาลัยให้กับลูกหลานเป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้โรงเรียนมีรายได้จากการขายพวงมาลัย นอกจากนี้ยังมีการแสดงการละเล่นพื้นบ้านของเพชรบุรี คือ การแข่งขันกีฬาว่าวลาน

(ชุ่ม เลิศประเสริฐ, 2551 : สัมภาษณ์)

สภาพทางการศึกษาและการสาธารณสุข

ตำบลปากทะเลมีโรงเรียนประถมศึกษา 2 แห่งได้แก่ โรงเรียนวัดนอกปากทะเล ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านปากทะเลนอก และโรงเรียนบ้านดอนมะขามตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านดอนมะขามยางเนื้อ นอกจากนี้ตำบลปากทะเลยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง, ที่อ่านหนังสือพิมพ์ 1 แห่ง, ห้องสมุด 1 แห่ง, หอกระจายข่าว 5 แห่ง และสถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง

สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลปากทะเล

จากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลปากทะเลอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้จากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา 2) กลุ่มศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี 3) กลุ่มการประกอบอาชีพท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย 4) กลุ่มแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ผู้วิจัยจึงสรุปภาพรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลปากทะเลในแต่ละประเด็นที่จะนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้จากการสังสม ถ่ายทอดกันมา เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ชาวตำบลปากทะเลส่วนใหญ่เป็นชาวประมง และเกษตรกร มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก ในการทำนาชาวบ้านหมู่ 1 หมู่บ้านคอนมะขามย่างเนื้อให้ความนับถือเทพเจ้าแห่งข้าว คือแม่โพสพมาโดยตลอด โดยชาวบ้านนำเครื่องสังเวยซึ่งมีของหวาน หมา กพลู กับข้าว ผลไม้ได้ กระทงไปสังเวยแม่โพสพ เพื่อรับขวัญข้าวเมื่อข้าวออกรวงที่กลางทุ่งนา ส่วนชาวประมงจะหยุดทำการประมงไม่นำเรือออกไปจับปลาในวันพระ และจะนำของสังเวยไหว้แม่ย่านางเรือและผูกผ้าสีที่หัวเรือ มีความเชื่อเกี่ยวกับการปลุกเรือขึ้นที่อยู่อาศัยโดยจะต้องปลุกเรือตามตะวัน คือ ด้านข้างของเรือต้องหันไปทางทิศเหนือและใต้ ซึ่งถือว่าปลุกเรือตามตะวัน คนจะอยู่อาศัยอย่างมีความสุข และเมื่อปลุกเรือใหม่ก็ต้องทำบุญขึ้นบ้านใหม่ มีการปลุกศาลพระภูมิเพื่อให้พระภูมิซึ่งเป็นเจ้าที่ได้อุบัติอาศัย และปกป้องรักษาผู้อาศัยในบ้านเรือนให้มีความสุขความเจริญ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องของการทรงเจ้า มีการปลุกศาลเจ้าพ่อ ศาลเจ้าแม่ต่าง ๆ ที่คนนับถือ เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี มีความผูกพันกับการดำเนินชีวิตในสังคมของชาวตำบลปากทะเลที่มีมาช้านาน ตั้งแต่บรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนและสืบทอดกันมาจนชั้นลูกหลาน ได้แก่ ประเพณีที่ทำกันทั่วไป เช่น ขึ้นปีใหม๋ สารทไทย สงกรานต์ ลอยกระทง ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น การบวช การสวดมนต์ไหว้พระ สลากกัณฑ์ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า เทศน์มหาชาติ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาตลอดปี ประเพณีสำหรับตัวบุคคล เช่น การทำบุญวันเกิด โคนจุก ขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน ประเพณีทำบุญกลางหมู่บ้านทุกปี

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพในท้องถิ่น ในอดีตนั้นวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีอาชีพประมงและอาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพหลัก ในการประกอบอาชีพนั้น เป็นการทำให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่ทำเพื่อความร่ำรวย จึงจำเป็นที่ต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนดและมีอิทธิพลในการผลิตเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็จะทำขึ้นเพื่อใช้ในประโยชน์ นั้น เช่น ผลิตแห อวน หรือระวะด้วยฝีมือตนเอง ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ จึงจะเห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนนั้นสงบ และมีความสุขตามอัธยาศัย นั้นอาจจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลของศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ให้รู้จักสันโดษ เช่น การแปรรูปอาหารทะเล มีพ่อค้าแม่ค้าคนกลางจากที่อื่นมารับไปจำหน่ายอีกต่อหนึ่ง การประกอบอาชีพในท้องถิ่น ส่วนมากเป็นอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง เช่น การจับปลา ปู กุ้ง หมีก โดยใช้อวนรุน ใช้แรงคนรุน การปักโปงพางหรืออวนรัง การเก็บหอยแครง โดยใช้กระดาน การขุดหอยเสียบ การขุดหมีกสาย การขุดปูทะเล การไสเคย การทำกะปิ การทำปลาเค็ม หอยแครงเค็ม หอยเสียบแห้ง การแกะเนื้อปูม้า การคองปูแสม ปูแป้น การเลี้ยงปลาน้ำจืด การทำนา

การรับจ้างทำนาเกลือ การทำห่อหมก การทำขนมโบราณ เช่น การกวนกาละแม ข้าวฟ่างกวน ข้าวเหนียวแดง

กลุ่มที่ 4 แนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีที่ชาวบ้านใช้ในชุมชน เช่น การปลูกผักปลอดสารพิษ การเลี้ยงปลาน้ำจืด การเลี้ยงกบ ของชาวบ้านหมู่ 1 หมู่บ้านคอนมะขามยางเนื้อ การใช้อวนรังหรือการปักโพงพาง การร่อนหรือใส่เคยด้วยเครื่องมือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ระวะ” หรือการใช้จี่ไฟใส่กึ่ง การดักปูแสมด้วยเครื่องมือดักปูที่ทำจากกระป๋องพลาสติกที่เหลือใช้ การใช้กระดานดิบเก็บหอยแครงหรือชาวบ้านเรียกว่า “พายหอย” การใช้เลื่อยเค่า ๆ มาเย็บเป็นถุงเท้าใส่ออกไปเก็บหอยเพื่อป้องกันเปลือกหอยขาด การขุดหมึกสายหรือหมึกขุด การขุดปูทะเล การขุดหอยเสียบ เป็นต้น

บริบทของโรงเรียนบ้านคอนมะขาม ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ที่ตั้งและสภาพทั่วไปโรงเรียนบ้านคอนมะขาม

โรงเรียนบ้านคอนมะขามตั้งอยู่หมู่ 1 บ้านคอนมะขามยางเนื้อ อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ห่างจากตัวเมืองเพชรบุรี ประมาณ 14 กิโลเมตร ผ่านสถานสงเคราะห์กุ่มสะแก จังหวัดเพชรบุรี ถนนสายบางจาน – คอนผิงแดด เลี้ยวขวาไปตามถนนสายปากทะเลประมาณ 500 เมตร ถึงทางแยกเข้าหมู่บ้านหมู่ที่ 1 บ้านคอนมะขามยางเนื้อประมาณ 1 กิโลเมตร

โรงเรียนบ้านคอนมะขามตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน โดยมีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 11 ไร่ ซึ่ง เมื่อเดินทางถึงโรงเรียนจะพบเห็นพระพุทธรูปประจำโรงเรียนตั้งอยู่ด้านหน้าทางเข้าโรงเรียน สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนค่อนข้างสงบเพราะตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน โดยมีชุมชนคอยดูแลในเรื่องความปลอดภัยและความเรียบร้อยของโรงเรียน เนื่องจากหมู่ที่ 1 บ้านคอนมะขาม เป็นหมู่บ้านที่ไม่มีวัดมีแต่โรงเรียนที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านซึ่งเป็นสถานที่สำคัญและเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประชุมชาวบ้าน เป็นที่ประชุมระหว่างหน่วยงานราชการต่าง ๆ กับประชาชนของหมู่บ้าน ซึ่งในสมัยก่อน พ.ศ. 2523 เด็ก ๆ ในหมู่บ้านต้องเดินทางไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธา ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ระยะห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร หรือไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดคอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ระยะห่างประมาณ 2.5 กิโลเมตร ผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนวัดนอกปากทะเล เพราะมีระยะทางไกลจากหมู่บ้านเดินทางไม่สะดวกในการรับ – ส่งบุตรหลาน ชาวบ้านจึงปรึกษาผู้นำหมู่บ้านและหน่วยงานทางราชการ ประมาณปี พ.ศ. 2523 จึงได้มีการสร้างโรงเรียนบ้านคอนมะขามขึ้น

ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนบ้านดอนมะขาม

โรงเรียนบ้านดอนมะขาม เริ่มเปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 ซึ่งชาวบ้านร่วมกับสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านแหลมในสมัยนั้น ได้ร่วมกันจัดสร้างโรงเรียนขึ้นในปี พ.ศ. 2523 ตั้งอยู่บนพื้นที่ชั่วคราวและมีอาคารเรียนชั่วคราวโดยชาวบ้านช่วยกันสร้าง หลังคามุงจากพื้นดิน ฝาผนังทำด้วยตับจากผูกกันชั่วคราวสูงประมาณ 1.5 เมตร เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีครู 5 คน นักเรียน 89 คน ไม่มีผู้บริหาร นักเรียนที่มาเรียนในปีแรกได้ย้ายมาจากโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธา ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และโรงเรียนวัดดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 ได้รับงบประมาณจากทางราชการสร้างอาคารเรียนถาวร แบบ 2 ชั้น 6 ห้องเรียน โดยได้รับการสนับสนุนจากพระครูวัชรกิจโสภณ เจ้าอาวาสวัดดอนผิงแดด (ปัจจุบันท่านได้มรณภาพแล้ว) ซึ่งท่านขอบริจาคที่ดินจากชาวบ้านในการจัดสร้างอาคารเรียน ได้จำนวน 11 ไร่ ซึ่งต่อมามีท่านได้อุปถัมภ์โรงเรียนมาตลอดจนท่านมรณภาพลง

ข้อมูลปัจจุบันของโรงเรียนบ้านดอนมะขาม

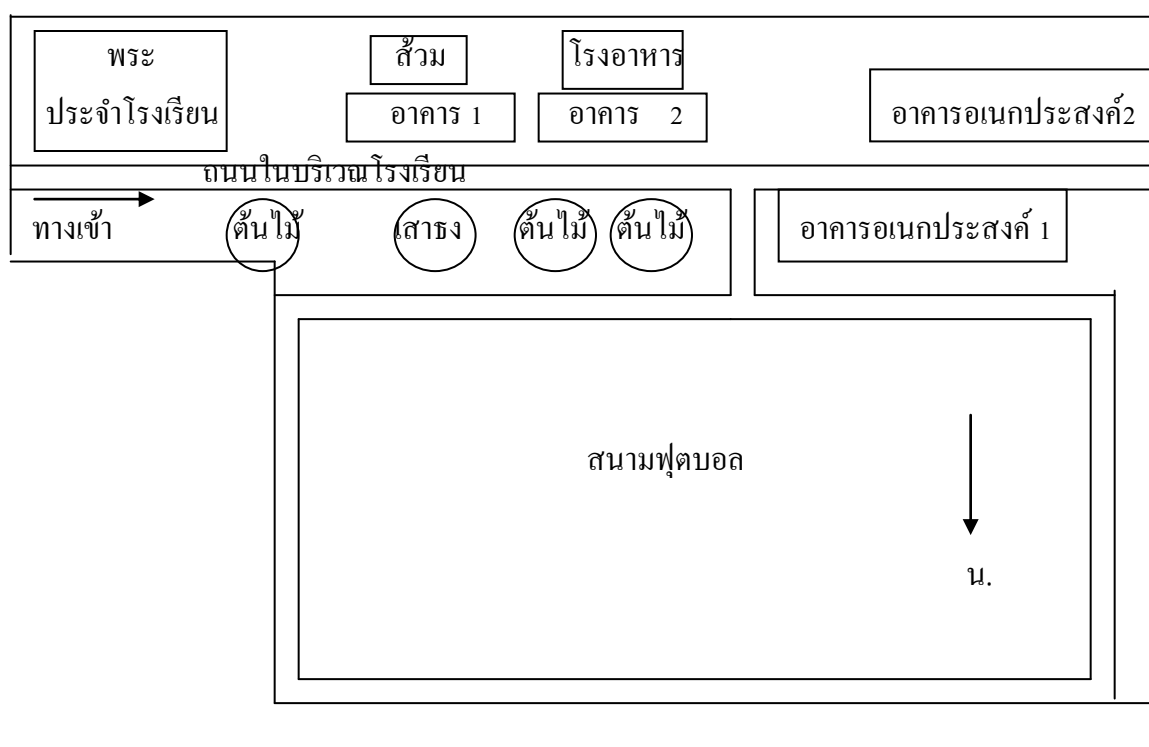
นักเรียนที่มาเรียนที่โรงเรียนบ้านดอนมะขามแห่งนี้ ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่มาจากหมู่ 1 บ้านดอนมะขามข่างเนื้อ ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และหมู่ 5 บ้านสะพานยาว ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตบริการของโรงเรียน และมีนักเรียนบางส่วนที่มาจากหมู่ 2 ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ต้องมาเรียนที่นี่ด้วยและโรงเรียนเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 7 ห้องเรียนโดยนักเรียนอนุบาล 1 ถึงอนุบาล 3 ใช้ห้องเรียนเพียงห้องเดียวต่อครู 1 คน

บุคลากรในโรงเรียนทั้งหมดมี 6 คน ผู้บริหารชาย 1 คน ตำแหน่งผู้อำนวยการครูชายจำนวน 3 คน ครูหญิง 2 คน สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี 6 คน มีนักการภารโรง จำนวน 1 คน ครูที่เป็นคนท้องถิ่นและมีที่พักอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านดอนมะขาม จำนวน 1 คน ส่วนผู้บริหารและครูอีก 4 คน เป็นคนในพื้นที่ใกล้เคียงโดย 1 คน พักในตำบลบางจาน อำเภอเมือง ส่วนอีก 4 คนพักอยู่ในตำบลบางแก้ว ตำบลบางขุนไทร ตำบลบ้านแหลม ของอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ในปีการศึกษา 2544 โรงเรียนดำเนินการขอแต่งตั้งคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2543 ซึ่งประกอบด้วยบุคคล 6 กลุ่ม จำนวน 15 คน ได้แก่ ผู้แทนศิษย์เก่า 2 คน ผู้แทนผู้ปกครอง 2 คน ผู้แทนองค์กรชุมชน 2 คน ผู้แทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ 4 คน และผู้แทนครู 3 คน คนในชุมชน

มีส่วนร่วมกับโรงเรียนในลักษณะของการช่วยเหลือด้านเงินทอง และช่วยเหลือด้านแรงงานเป็นส่วนใหญ่

ปัจจุบัน โรงเรียนบ้านคอนมะขามตั้งอยู่หมู่ 1 บ้านคอนมะขามยางเนื้อ ตำบลปากทะเล อำเภอ บ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต 1 มีนายวิรัตน์ วิบูลย์รังสรรค์ เป็นผู้บริหารสถานศึกษา มีครูผู้สอน จำนวน 5 คน มีนักเรียน 55 คน มีนักการภารโรง 1 คน มีอาคารเรียนถาวร 2 หลัง โดยแบ่งเป็นอาคารหลังที่ 1 เป็นอาคาร 2 ชั้น มี 8 ห้องเรียน สร้างโดยได้รับงบประมาณจากทางราชการ และอาคารหลังที่ 2 เป็นอาคาร 2 ชั้น ใต้ถุนโล่ง มี 4 ห้องเรียนเป็นอาคารที่รับการสนับสนุนจากชาวบ้านและภาคเอกชน อาคารอเนกประสงค์ 2 หลัง ส้วมครูและนักเรียน 1 หลัง

ภาพที่ 5 แสดงแผนผังสังเขปบริเวณโรงเรียนบ้านคอนมะขาม

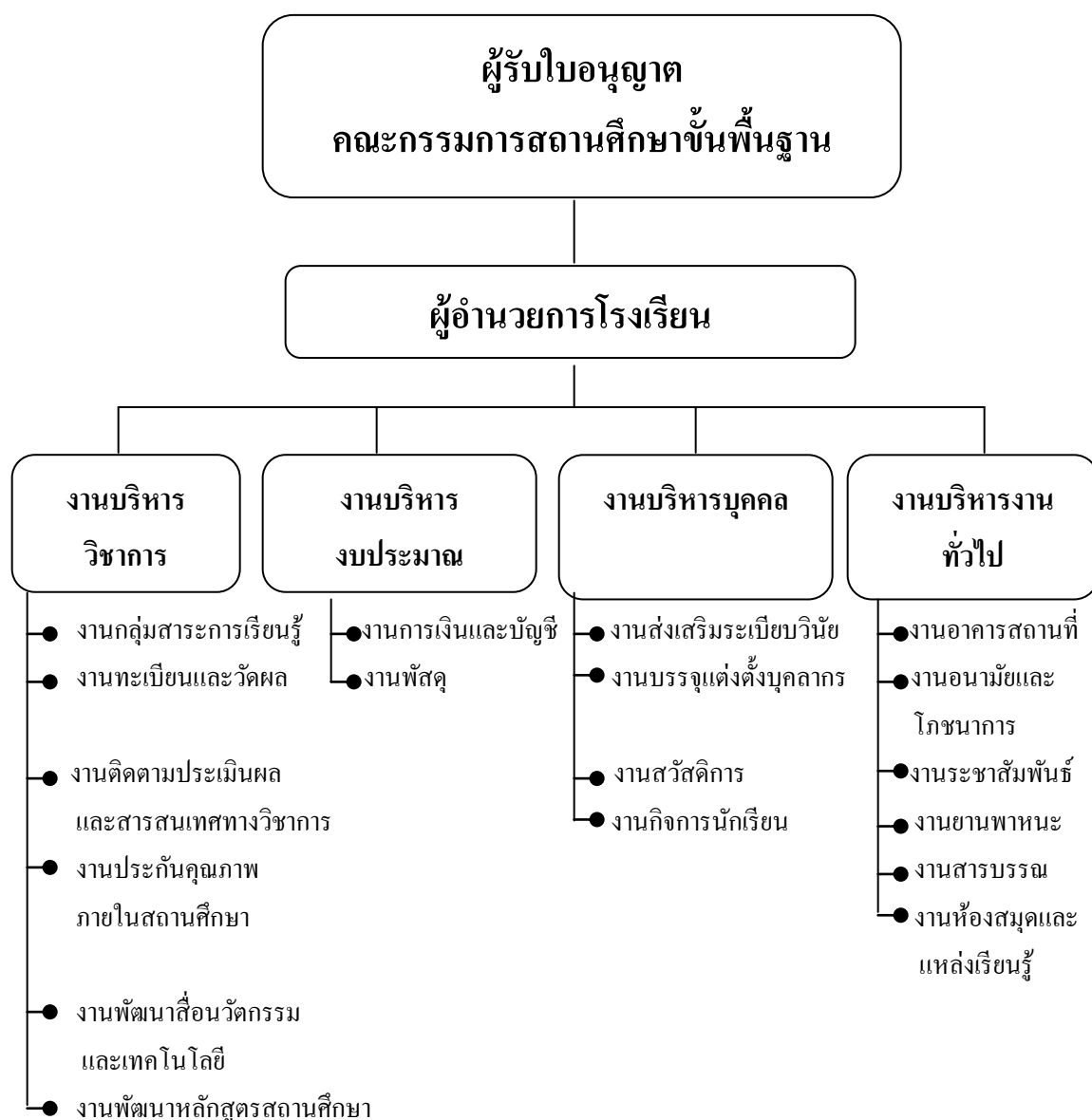
ในบริเวณโรงเรียนบ้านคอนมะขาม มีถนนทางเข้า – ออก โดยบริเวณหน้าโรงเรียนทางด้านซ้ายมือ มีซุ้มพระประจำโรงเรียนพร้อมป้ายชื่อโรงเรียน ให้คณะครู – นักเรียน และชุมชนได้กราบไหว้บูชา ทางด้านขวามือเป็นที่ดินของชาวบ้าน ถนนทางเข้าโรงเรียนแคบสำหรับรถยนต์วิ่งได้ทางเดียว รถยนต์ไม่สามารถวิ่งสวนทางกันได้ มีอาคาร 1 เป็นอาคารเรียน 2 ชั้น เป็นอาคารที่ใช้งบประมาณทางราชการ ใช้เป็นห้องผู้บริหาร ห้องประชุม ห้องพิเศษต่าง ๆ ห้องสมุด ห้องเรียนเป็นต้น อาคาร 2 เป็น

อาคารเรียน 2 ชั้น ได้ถูกล้างโปรงสำหรับนักเรียนวิ่งเล่น และใช้เป็นห้องเรียน โดยต่อชายหลังคาทางด้านทิศใต้ เป็นโรงอาหารสำหรับนักเรียนรับประทานอาหาร และห้องเก็บเครื่องมืออุปกรณ์ในการปรุงอาหาร ส่วนอาคารอเนกประสงค์ 1 มีสภาพเก่าชำรุด กำล้งของบประมาณซ่อมแซมเพราะสภาพฝาค้างที่ทำด้วยปูนซีเมนต์กร่อน เนื่องจากพื้นที่ของที่นี่มีสภาพเค็มทำให้การก่อสร้างอาคารที่ประกอบด้วยปูนซีเมนต์และเหล็กผุกร่อนเร็วกว่าที่อื่น จะเห็นได้จากอาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียนนี้ที่ได้รับงบประมาณก่อสร้างเมื่อ ปี พ.ศ. 2525 ของโรงเรียนเกิดชำรุดทรุดโทรมทำให้อาคารบางส่วนพังลงมาและได้ทำการขออนุญาตรื้อถอนไปแล้ว โดยนำกระเบื้องหลังคามาใช้สร้างเป็นอาคาร 2 โดยขอบริจาคจากชาวบ้านและภาคเอกชนจนสามารถใช้ประโยชน์ชั้นบนเป็นที่เรียน ส่วนชั้นล่างเป็นที่ประชุมนักเรียน ประชุมชาวบ้าน และเป็นที่พักผ่อนของนักเรียนตอนพักกลางวัน ต่อจากอาคาร 2 ทางทิศตะวันตก มีอาคารอเนกประสงค์ 2 สร้างเป็นอาคารชั้นเดียวซึ่งขอรื้อถอนไม่มาจากอาคารเรียนและบ้านพักครูจากที่โรงเรียนอื่นมาสร้างใหม่ โดยใช้กำลังแรงงานของชาวบ้านช่วย กันก่อสร้างเป็นอาคารพระพุทธศาสนา สำหรับให้นักเรียนเข้าค่ายธรรมะและเป็นห้องเรียนเด็กอนุบาลของโรงเรียน ด้านหลังอาคาร 1 เป็นห้องสุขาของครูและนักเรียน 1 หลัง โรงเรียนบ้านดอนมะขามมีพื้นดินที่มีสภาพเค็มเพราะอยู่ใกล้ทะเลจึงทำให้โรงเรียนปลูกต้นไม้ไม่ค่อยได้ มักตายง่ายเมื่อต้นไม้โตขึ้นเพราะรากต้นไม้ไม่สามารถหาอาหารได้ โรงเรียนจึงต้องก่อสร้างกระถางสำหรับปลูกต้นไม้บริเวณหน้าโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนมีสภาพบรรยากาศร่มรื่นน่าอยู่

การบริหารและโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนบ้านดอนมะขาม

โรงเรียนบ้านดอนมะขามมีโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนด โดยมีผู้อำนวยการสถานศึกษาทำหน้าที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษา สำหรับการบริหารจัดการภายในโรงเรียนแบ่งการบริหารออกเป็น 4 งาน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคลากร การบริหารทั่วไปและการบริหารงบประมาณ การบริหารงานทั้ง 4 งาน มีผู้รับผิดชอบ ซึ่งผู้บริหารมอบหมายภาระความรับผิดชอบโดยพิจารณาตามความสามารถของแต่ละบุคคล การบริหารงานของโรงเรียนบ้านดอนมะขาม นอกจากประกอบด้วยบุคลากรในโรงเรียนแล้ว ยังมีกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและองค์การบริหารส่วนตำบลปากทะเล เป็นผู้ให้คำปรึกษาและสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน มีสถานักเรียนเป็นผู้ร่วมให้ความคิดเห็น และมีนักการศึกษาโรงเรียนฝ่ายปฏิบัติงานและเป็นผู้มีความสามารถเป็นที่นับถือของคนในชุมชนและใกล้เคียงในแต่ละปีสามารถหารายได้สนับสนุนให้ กับโรงเรียนเป็นจำนวนมาก ดังแสดงภาพโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนบ้านดอนมะขาม ดังนี้

โครงสร้างการบริหารงาน โรงเรียนบ้านดอนมะขาม

นิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผล นำผลการประเมินไปใช้

ภาพที่ 6 แสดงโครงสร้างการบริหารงาน โรงเรียนบ้านดอนมะขาม

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนบ้านดอนมะขามกับชุมชน

โรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อชุมชนมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ โรงเรียนก็จะให้ความร่วมมือกับชุมชนเป็นอย่างดี และในขณะเดียวกันชุมชนก็ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดตั้งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ครูกับคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี เนื่องจากครูในโรงเรียนบ้านดอนมะขามเป็นคนในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียง โดยได้ปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ในชุมชนใกล้เคียง กับโรงเรียน ซึ่งครูบางคนเป็นคนท้องถิ่นโดยกำเนิด ทำให้ครูมีความรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชนเป็นอย่างดี อีกทั้งครูในโรงเรียนนี้ไม่มีการโยกย้าย จึงมีผู้ปกครองของเด็กนักเรียนส่วนมากหลายคนเคยเป็นลูกศิษย์ของครูในโรงเรียนนี้มาก่อน และครูเหล่านี้บางครั้งไปเยี่ยมเยียนพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองของนักเรียนถึงที่บ้านในช่วงเวลาหลังเลิกเรียน บางครั้งก็หาโอกาสพูดคุยกับผู้ปกครองที่มารับลูกกลับบ้านตอนเย็น จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ได้เห็นว่า หลายครั้งที่ครูกับผู้ปกครองของนักเรียนพูดคุยอย่างเป็นกันเอง พอครูเห็นหน้าคนในชุมชนเข้ามารับลูกหลานในโรงเรียน ครูก็จะบอกได้ว่าเป็นผู้ปกครองของนักเรียนคนใดและครูยังรู้ข้อมูลส่วนตัวของนักเรียนจากการรู้จักพูดคุยกับผู้ปกครอง เช่น รู้ว่านักเรียนมีพี่น้องกี่คน ใครเป็นบิดามารดา ใครอาศัยอยู่กับญาติ คนไหนมีปัญหาทางครอบครัว เป็นต้น

คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นคนในชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งที่ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนเป็นอย่างดี โดยมาเข้าร่วมประชุมที่โรงเรียนและช่วยบริจาคเงิน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้น เช่น งานวันเด็ก งานวันอาสาอาลัย หรืองานประจำปีของโรงเรียนจัดขึ้นทุกปี ซึ่งนอกจากจะปีกิจกรรมให้เด็กได้สนุกสนานในช่วงเวลากลางวันแล้ว โรงเรียนได้จัดให้มีการแสดงของเด็กนักเรียนขึ้นในช่วงเวลากลางคืนอีกด้วยโดยมีการขายพวงมาลัยเพื่อนำไปคล้องคอเด็กนักเรียนและนำเงินรายได้เข้าโรงเรียน ในวันนี้ผู้นำชุมชนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานก็จะมาช่วยขายพวงมาลัยให้แก่โรงเรียน กรรมการหลายท่านได้มีบทบาทในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

สำหรับผู้ปกครองของนักเรียนนั้นได้มาร่วมงานกันอย่างมากมาย โดยพากันมาซื้อพวงมาลัยคล้องคอบุตรหลานที่แสดงบนเวที มีผู้ปกครองบางคนที่ไม่ว่างในเวลากลางวันเพราะไปทำงานบ้าง หรือไปค้าขายบ้าง ต้องไปทำงานแต่เช้าและกลับถึงบ้านก็เย็นมาก แต่งานกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนผู้ปกครองจะให้ความร่วมมือโดยการหยุดทำงานแล้วมาช่วยโรงเรียนทั้งแรงงานและนำเงินหรืออาหารมาบริจาคให้ทางโรงเรียน

โรงเรียนบ้านดอนมะขามมีความสัมพันธ์ที่ดีกับโรงเรียนอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกัน คือ ศูนย์เครือข่ายกลุ่มโรงเรียนบางแก้ว ซึ่งเดิมมีทั้งหมด จำนวน 9 โรงเรียน ปัจจุบันเหลือ 8 โรงเรียน ดังจะเห็น

ได้ว่าครูจากโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียงกันจะมาช่วยในวันที่โรงเรียนจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ช่วยขายพวงมาลัย หรือช่วยแต่งตัวนักเรียน หรือช่วยทำหน้าที่เป็นพิธีกรบนเวทีในวันที่โรงเรียนจัดกิจกรรมในเวลา กลางคืน

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าโรงเรียนชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไม่มีความขัดแย้ง สามารถทำงานร่วมกันได้ ทั้งนี้ เป็นเพราะผู้บริหารและคณะครูในโรงเรียนได้ไปร่วมงานของคนในชุมชน ทุกงาน เช่น งานแต่งงาน งานบวช หรืองานศพ และมีครูในโรงเรียนทั้งที่เป็นคนในพื้นที่หรือนอกพื้นที่ คอยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประชาสัมพันธ์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนให้ชุมชนทราบ การพบปะสนทนากับคนในชุมชนและการร่วมกิจกรรมของชุมชน ซึ่งวิธีดังกล่าว เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ความหมายของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้หลายท่าน เช่น

พันธุ์ทิพย์ รวมสูต (2540 : 31) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็น

กระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่งที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัย กลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัย

บุญนาถ ศิวกุล (2543 : 93) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการทำงาน

ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ในชุมชนเพื่อค้นหา ศักยภาพ ปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

ไวท์ (Whyte, 1991 : 20 อ้างถึงใน สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร, 2545 : 20) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมศึกษา ปัญหาโดยกระทำร่วมกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้น การเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problem People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

สุภางศ์ จันทวานิช (2547 : 67) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา ผลการติดตามผลจนถึงขั้นประเมินผล

สุมาลี งามสมบัติ และคณะ (2547 : 24 -25) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการรวบรวมทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหการวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล โดยทุกขั้นตอนมีสมาชิกในกลุ่มมาเข้าร่วมด้วย มีผู้ให้คำนิยามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ 1) การศึกษาอย่างมีระบบที่มีการเก็บข้อมูล การร่วมมือดำเนินการสะท้อนภาพประเมินตนเอง วิเคราะห์และรับผิดชอบ โดยผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา 2) รูปแบบของการศึกษาที่รับผิดชอบโดยมีส่วนร่วมในสถานการณ์ทางสังคม เพื่อปรับเหตุผลและความถูกต้องของการจัดทำแผนปฏิบัติงานด้านสังคม หรือด้านการศึกษาของชุมชนของตนเอง พร้อม ๆ กับทำความเข้าใจกับการดำเนินงานและสถานการณ์ของชุมชนในการปฏิบัติงานตามแผนนั้น 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดทั้งการมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อประชาชนในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาและเกิดความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์ทางสังคมของนักวิจัย ด้วยการร่วมมือในกรอบปฏิบัติที่ยอมรับได้ของทั้งสองฝ่าย

บุปผา ศิริรัศมี (2548 : 1) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยการกระทำร่วมกันระหว่างนักวิจัยและคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำ การวิจัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะและปฏิบัติการเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบการวิจัยที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมกับนักวิจัย ตลอดในขั้นตอนของกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มตั้งแต่การตัดสินใจว่าควรมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ ประมวลเหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาการวิจัย การเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูลวิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งถึงการลงมือปฏิบัติ ติดตามและประเมินผล

วัตถุประสงค์ของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้ (สุมาลี งามสมบัติ และคณะ, 2547 : 27)

1. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นแต่ละแห่งได้เข้ามาร่วมกันค้นหาข้อมูลตลอดประเด็น ปัญหาเชิงพัฒนาและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนของตนเอง มีชื่อก่อนนักวิจัยและนักพัฒนาจากภายนอกมาดำเนินงานให้ตน
2. เพื่อให้ได้ข้อมูลความจริงและแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมหรือมี “ความพอดี” กับสภาพบริบทชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะประชาชนในท้องถิ่นซึ่งสัมผัสกับบริบทท้องถิ่นของตนเองมาตลอด ย่อมรู้จักสภาพของท้องถิ่นของตนเองดีกว่าบุคคลภายนอก
3. เพื่อให้มีการขับเคลื่อน (Mobilization) มวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ไปด้วยกันและแก้ปัญหาไปด้วยกัน

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอาจมีรูปแบบของการมีส่วนร่วมแบบหนึ่งแบบใด คือ (สุมาลี งามสมบัติ และคณะ, สัมภาษณ์ 2547 : 25-28)

1. มีนักวิจัยจากภายนอกเป็นนักวิจัยหลัก (Principal Researcher) ในระยะแรก ๆ หรือวงรอบแรก ๆ ของกระบวนการ PAR โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเข้ามาเป็นนักวิจัยร่วมจนกระทั่งถึงระยะหนึ่งหรือวงรอบหลัง ๆ จึงค่อยโอนความรับผิดชอบของบทบาทผู้นำของนักวิจัยหลักจากภายนอกไปยังสมาชิกในชุมชนเอง โดยอาจจะมีนักวิจัยหลักหรืออาจไม่มีก็ได้
2. ไม่มีนักวิจัยหลักจากภายนอก แต่อาจมีผู้ให้คำปรึกษาจากภายนอกคนเดียว หรือเป็นคณะผู้ให้คำปรึกษาก็ได้ และมีสมาชิกผู้ร่วมวิจัยจากชุมชนในท้องถิ่นนั้นเองจัดรูปองค์กรคณะผู้วิจัยขึ้นเองตามที่เหมาะสมกับลักษณะปัญหาเชิงพัฒนา (Development Problem) ที่ต้องการจะแก้ไขของชุมชนและท้องถิ่น
3. รูปแบบอื่นๆที่ดัดแปลงหรือประยุกต์ไปจากรูปแบบทั้งสองที่กล่าวแล้วข้างต้นไม่เรียกว่านักวิจัยหลักจากภายนอกและไม่เรียกว่าผู้ให้คำปรึกษาแต่อาจเรียกว่าผู้อำนวยกระบวนการ (Facilitator) เป็นต้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ได้รวมจุดเด่นของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน จึงเป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหาศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผนดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ในการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้านหรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน หรือสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัย ให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (Need Assessment) วิเคราะห์ศึกษาแนวทางในการ

แก้ปัญหาดำเนินการและประเมินผลในขั้นสุดท้าย โดยกระบวนการนี้สมาชิกจะเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโดยตลอด

เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม คือ ต้องการพัฒนาคณะเป็นกระบวนการที่สร้างคนเพื่อไปสร้างชุมชนให้เข้มแข็งให้สามารถต้านทานกับความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจการเมืองสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งการศึกษาเพื่อให้ชุมชนสามารถปรับตัวและเลือกเส้นทางการพัฒนาให้ตนได้อย่างชาญฉลาดต่อไป

ลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะ 3 ประการ ที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างผสมผสานกลมกลืน คือ

1. เป็นการค้นคว้าวิจัยเพื่อให้ได้คำตอบที่จำเป็น เช่น ข้อมูล ความจริง ปัญหาเชิงพัฒนาที่จะต้องแก้ไขสมมติฐานสำหรับการทดสอบต่อไป แผนงานดำเนินงานสำหรับการพัฒนาการวิจัยหรือแก้ปัญหาและการติดตามประเมินผลการพัฒนาแก้ไขปัญหา

2. เป็นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นผู้ซึ่งเป็นทั้งผู้ร่วมดำเนินการวิจัยและผู้ได้รับผลลัพธ์ของการวิจัย

3. เป็นการวิจัยปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตจริงไม่ใช่การจำลองจากชีวิตจริงมา เพื่อการวิจัยที่มักจะทำกันในห้องทดลองของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมในการวิจัยจะต้องเอาการดำเนินชีวิตที่ตนกระทำอยู่เป็นปกติธรรมดาเป็นเดิมพันและจะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมครั้งนี้

จากคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น จึงเรียกการวิจัยครั้งนี้ว่า “ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ” หรือ “ Participatory Action Research ” หรือ “ PAR ”

PAR มิใช่กิจกรรมวิจัยแบบ “ ม้วนเดียวจบ ” แต่เป็นกระบวนการ (Process) ที่มีวัฏรอบ (Cycle) ต่อเนื่องกันเป็นช่วง ๆ สำหรับการวิจัยและพัฒนาในปัญหาหนึ่ง ๆ กล่าวคือ เมื่อพัฒนาไปจนจบช่วงหนึ่งของปัญหานั้นก็จะมีการประเมินผลการพัฒนา โดยกลุ่มผู้วิจัยเองแล้วเริ่มคิดแผนวิจัย และพัฒนาสำหรับปัญหานั้นในช่วงต่อไป ทั้งนี้เพราะแต่ละปัญหาในชุมชนท้องถิ่นสามารถทำการวิจัยและพัฒนาได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ขั้นตอนในการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การทำวิจัยแบบ “ PAR ” มีขั้นตอนสำคัญ ๆ ในการดำเนินการอยู่ 2 ขั้นตอนหลักดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมการ

1) การคัดเลือกชุมชนและการเข้าสู่ชุมชน

- 2) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน
2. ขั้นตอนการวิจัยเพื่อวางแผนการประเมินผล
 - 1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน
 - 2) การพิจารณาความเหมาะสมและเป็นไปได้ของโครงการพัฒนา
 - 3) การกำหนดแผนงาน โครงการและการจัดการ
 - 4) การปฏิบัติตามโครงการ
 - 5) การติดตามประเมินผล

อมรวิรัช นาคทรัพย์ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว (2541 : 8 – 11) ได้แบ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 3 ขั้นตอนหลัก คือ

1. ขั้นเตรียมประสานพื้นที่ ได้แก่ การคัดเลือกชุมชน และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน
2. ขั้นเริ่มใส่ใจกระบวนการ ได้แก่
 - 1) การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น
 - 2) การกำหนดปัญหาและการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
 - 3) การร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดการเก็บข้อมูล เป็นต้น
 - 4) การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 5) การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน
3. ขั้นพัฒนามุ่งแก้ปัญหาชุมชน ประกอบไปด้วยกิจกรรม
 - 1) กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหา มีการนำวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิก
 - 2) การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มงานและเป็นกลุ่มบุคคลที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ
 - 3) การติดตามและการประเมินผล เป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ การติดตามผล หมายถึง การตรวจสอบของชุมชนว่า งานหรือกิจกรรมที่ทำไปนั้นสามารถดำเนินงานไปได้อย่างต่อเนื่องหรือไม่ โดยการตอบคำถามว่า ใครทำ ทำเมื่อไร ทำที่ไหน และทำอย่างไร

สำหรับกลไกในการติดตามประเมินผลนั้นอาจจะเป็นทั้งลักษณะของการติดตามประเมินผลในรูปแบบที่มีการกำหนดระยะเวลา วิธีการหรือเป็นแบบฟอร์มเพื่อใช้ในการตรวจสอบงานอย่างเป็น

ระบบเพื่อเป็นแนวทางให้ชาวบ้าน องค์กรชาวบ้านนำไปใช้ได้หรือเป็นการติดตามประเมินผลโดยการจัดกลุ่มอภิปรายถึงกระบวนการของการดำเนินโครงการเพื่อหาข้อบกพร่องจะได้แก้ไขทันกาลและในขณะเดียวกันก็เพื่อจะหาข้อดี ซึ่งจะได้เป็นบทเรียนในการที่จะนำไปปฏิบัติในโครงการเดิมที่จะทำต่อไปหรือโครงการใหม่

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540 : 42 - 43) กล่าวว่า ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย

1. การเตรียมชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย ในระดับที่เสมอภาคในทุกขั้นตอน
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในท้องถิ่น บทบาทของผู้นำที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์กรชุมชนรูปแบบของผู้นำ การสนับสนุนและมนุษยสัมพันธ์
3. กำหนดรูปแบบของการวิจัย เพื่อแก้ปัญหาทั่วไปที่ชุมชนเลือกแล้วเป็นปัญหาย่อย ๆ ที่สามารถจะทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ทีละส่วน
4. ลงมือเก็บข้อมูล โดยผู้ที่ได้รับการอบรมวิธีการเก็บข้อมูลมาแล้ว
5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบวิเคราะห์ว่า เหตุใดจึงได้ข้อมูลนั้น
6. หาหรือผลการค้นพบกับชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเสนอกลับคืนต่อชุมชนให้มีโอกาสตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์สรุปประเด็นหรือชี้แนะแก่ทีมวิจัย
7. วางแผนชุมชนโดยการอบรมที่วางแผน ให้สามารถเขียนโครงการได้ รวมทั้งความสามารถในการจัดองค์กรชุมชนด้วย
8. นำแผนไปร่วมปฏิบัติกับชุมชน โดยการระดมทรัพยากรทั้งบุคคลและชุมพลัง ตลอดจนองค์กรประชาชนต่าง ๆ ในชุมชนมาร่วมในการปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้น จากข้อมูลที่เป็นผลจากการศึกษาร่วมกันโดยทีมนักวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้น
9. ติดตาม กำกับและประเมินผลในชุมชนโดยทีมวิจัยและชุมชนร่วมกัน

บุญเรียง จกรศิลป์ และคณะ, 2547 : 73 – 78) สรุปได้ขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนในระยะก่อนดำเนินการวิจัย ขั้นตอนในระยะดำเนินการวิจัย และขั้นตอนในระยะหลังดำเนินการวิจัยโดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนในระยะก่อนดำเนินการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ 2 ประการ คือ

- 1) การคัดเลือกชุมชนและการเข้าสู่ชุมชน ก่อนที่จะเลือกชุมชนที่ศึกษา นักวิจัยจะต้องสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน นับตั้งแต่ลักษณะทางการภาพ แหล่งทรัพยากรของ

ชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ ข้อมูลทางดานประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลดังกล่าว ควรรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัยจากหน่วยราชการที่มีอยู่ องค์การพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสำรวจเบื้องต้นในชุมชน ต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสมและมีปัญหาที่สามารถดำเนินการวิจัยได้

2) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน นักวิจัยควรทำความรู้จักชุมชนขอความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีหรือความคุ้นเคยเพื่อให้คนในชุมชนไว้วางใจและให้การยอมรับโดยพบปะกับองค์กรเอกชน องค์กรของรัฐ ผู้นำชุมชน และกลุ่มต่าง ๆ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และแนะนำโครงการ รวมทั้งเพื่อเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ นอกจากนี้ นักวิจัยจะต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนนั้น ร่วมกิจกรรมสังคมของหมู่บ้าน ทำตัวให้เรียบง่ายแต่ช่วยเหลือร่วมมือกับชาวบ้านเป็นต้น ขั้นตอนของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะถ้านักวิจัยไม่ได้รับการยอมรับและไม่ได้รับความไว้วางใจ ก็จะเป็นการยากที่จะก้าวสู่ขั้นตอนต่อไป

2. ขั้นตอนในระยะดำเนินการวิจัย มีกิจกรรม 5 ประการ ดังนี้

1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของสังคม ตลอดจนประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยการศึกษาร่วมกับชุมชนซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องของกระบวนการ และขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในการให้ความรู้แก่ชุมชนนี้เป็นการใช้รูปแบบและแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ครอบคลุมการพัฒนาทักษะต่าง ๆ นับตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ของชุมชน การประเมินความต้องการของชุมชน การพัฒนาเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความข้อมูล การสรุปและให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล

2) การกำหนดปัญหาในเบื้องต้นอาจพบว่า ชุมชนมีปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย แต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอาจจะพบว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเลือกและกำหนดปัญหา มีการลำดับความสำคัญของปัญหาโดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหา ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหาและจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์สูงสุด ซึ่งในขั้นตอนนี้จะต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปรายแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการเลือกและกำหนดปัญหา

3) การร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดวิธีการเก็บข้อมูลว่าจะเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร ส่วนใด จะใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ สังเกตหรืออาจจะใช้การอภิปรายกลุ่ม กำหนดแผนการเก็บข้อมูลว่าจะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานเท่าไร ใครจะ

รับผิดชอบ เก็บข้อมูลในเรื่องอะไร เป็นต้น เมื่อถึงเวลาที่ทีมงานวิจัยของชาวบ้านออกเก็บข้อมูลจริง นักวิจัยจากภายนอกต้องคอยให้คำแนะนำเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการของการเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจนกว่าจะได้ข้อมูลที่สมบูรณ์พร้อมสำหรับนำไปวิเคราะห์

4) การวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นตอนนี้อาจเป็นขั้นตอนที่ยากเกินไปสำหรับคนในชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากประสบการณ์และความรู้ในเรื่องการวิจัยมีจำกัด ดังนั้น ตัวผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนคัดเลือกสมาชิกในชุมชนที่จะมาร่วมควรจะเป็นผู้ที่อ่านออกเขียนได้

5) การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ทราบและเป็นการร่วมกันยืนยันและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงาน หรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

3. ขั้นตอนในระยะหลังดำเนินการวิจัย ประกอบไปด้วยกิจกรรมที่นักวิจัยควรดำเนินการ 4 ประการ ดังนี้

1) การจัดและการอบรมทีมงานวางแผนของท้องถิ่น หลังจากที่ได้ข้อมูลจากขั้นตอนระยะดำเนินการวิจัยก็ต้องมีทีมงานจัดทำแผนของชุมชนโดยให้ชาวบ้านหรือสมาชิกเป็นแกนนำนักวิจัยภายนอกจะต้องคอยเป็นพี่เลี้ยง และจัดอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอกที่มีความรอบรู้ในการจัดทำแผนมาให้ความรู้แก่ทีมงานวางแผนของท้องถิ่นเพราะท้องถิ่นอาจยังมีจุดอ่อนในเรื่องของการจัดทำแผน

2) การวางแผนดำเนินงานโดยการกำหนดโครงการหรือกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ การวางแผนเป็นขั้นตอนต่อเนื่องระหว่างการตัดสินใจกับการปฏิบัติ นักวิจัยและสมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรม ขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินตามโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ

3) การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงานซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกของชุมชน ระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิกกลุ่มชุมชนกับผู้วิจัยและการมอบหมายงานให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากรและการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ

4) การติดตามและประเมินผลถือเป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพราะฉะนั้นนักวิจัยภายนอกควรได้เสนอให้ชาวบ้านจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานนอกจากนี้ในการติดตามประเมินผลควรทำทุกระยะของโครงการ เพื่อค้นหา

และอุปสรรคในการปฏิบัติ งานว่ามีอะไรที่จะต้องแก้ไข โดยรวบรวมข้อมูลจากแบบบันทึกและรายงานความก้าวหน้าของโครงการที่ ทำไว้ทุกระยะ เพื่อชาวบ้านจะได้เห็นผลงานที่เกิดจากความพยายามร่วมกันของทุกฝ่ายในการช่วยกันแก้ ปัญหาของชุมชน

การแปรรูปอาหาร

ความหมายและความสำคัญของการแปรรูปอาหารทะเล

การแปรรูป คือ การปรับปรุงคุณภาพอาหาร วิธีการผลิต การเก็บรักษา และการเปลี่ยนแปลงลักษณะอาหารให้มากขึ้น ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นและมีประสิทธิภาพดี เป็นการเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้มากขึ้น การแปรรูปนั้นอาจจะไม่หลงเหลือลักษณะของอาหารเดิม อาหารสดที่ได้จากการผลิตมีมากมายหลายชนิด ผู้บริโภคสามารถหาซื้อมาบริโภคได้ตามความชอบและความต้องการอาหารบางชนิดสามารถนำมาบริโภคสด ๆ ได้โดยไม่ต้องทำการแปรรูปเลย แต่ยังมีอาหารสดอีกหลายชนิดที่ต้องการทำการแปรรูปเสียก่อน จึงจะนำมาบริโภคได้ เช่น เนื้อสัตว์ ถั่ว ข้าว เป็นต้น (ปราณิสรา เชื้อโพธิ์ หัก, 2549 : 1-2)

สัตว์ทะเลในพื้นที่ชายฝั่งทะเลของตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีหลายชนิด ได้แก่ เคยตาดำ กุ้งแชบ๊วย กุ้งขาว ปูทะเล ปูม้า ปูแสม ปูเป้น หอยแครง หอยเสียบ หอยพิมพ์ แมงดาทะเล ปลาหมึกกล้วย หมึกขูดหรือหมึกสาย หมึกกระดอง ปลากระบอก ปลาเห็ดโคน ปลาดุก ปลากปลาลิ้นหมา ปลาชนิดต่าง ๆ สัตว์ทะเลดังกล่าวข้างต้น เป็นทรัพยากรที่ก่อให้เกิดอาชีพประมง อาชีพค้าขาย และอาชีพการแปรรูปอาหารทะเลของคนในพื้นที่ตำบลปากทะเล

การแปรรูปอาหาร (Food Processing) เป็นขั้นตอนและวิธีการในการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบให้เป็นอาหารสำหรับบริโภค สำหรับการแปรรูปอาหารทะเลในพื้นที่ตำบลปากทะเล เป็นอาชีพที่ช่วยเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรสัตว์น้ำที่จับได้ในพื้นที่ปากทะเล ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการทำกะปิจากเคยตาดำ ปูแสม ปูเป้นคองกินเดียว หอยแครงคองเค็ม หอยเสียบตากแห้ง ปลาเค็มชนิดต่าง ๆ หมึกขูดหรือหมึกสาย หมึกแห้งชนิดต่าง ๆ และห่อหมกจากปลาดุกหรือปลากดที่มีชื่อเสียงไปไกล เป็นต้น ซึ่งเป็นกระบวนการแปรรูปอาหารทะเล ที่เชื่อมโยงมาจากอาชีพประมงของคนพื้นที่ชายฝั่งทะเลตำบลปากทะเล เป็นการพัฒนาเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้มากขึ้น สามารถทำรายได้ให้กับคนในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการแปรรูปอาหาร

1. เพื่อให้มีอาหารบริโภคตลอดปี
2. เพื่อให้มีอาหารบริโภคหลากหลายชนิด

3. เพื่อให้ผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้น

4. เพื่อเพิ่มมูลค่าของอาหาร

ประโยชน์ของการแปรรูปอาหาร

การแปรรูปอาหารทะเลเป็นการทำลายสารที่เป็นพิษในอาหาร ช่วยถนอมอาหาร ทำให้มีกลิ่นและรสชาติดีขึ้น สามารถจำหน่ายสะดวกขึ้น และเพิ่มความเข้มข้นของอาหาร สามารถทำในลักษณะของการแปรรูปโดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาแปรรูปเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และเพิ่มมูลค่าให้มากขึ้น ได้แก่ กุ้งแช่แข็ง ปลาทูกระป๋อง ปลากระป๋อง ปลาและหอยกระป๋อง ปลาเป็นต้น นอกจากนี้การแปรรูปอาหารสมัยใหม่ยังช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่เป็นโรคภูมิแพ้ โรคเบาหวาน และผู้ที่ไม่สามารถบริโภคอาหารได้อย่างปกติ และสามารถเติมสารอาหารที่เป็นประโยชน์ได้อีกด้วย

ประเภทของการแปรรูปอาหาร

การแปรรูปอาหาร แบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่

1. การแปรรูปอาหารขั้นเดียว คือ การที่ทำให้อาหารสดเปลี่ยนสภาพเป็นอาหารที่นำมาบริโภคหรือเก็บไว้บริโภคได้โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น ต้ม ย่าง รมควัน อบ รวมทั้งการใช้สารเคมี (เกลือ น้ำตาล น้ำส้ม และอื่น ๆ) และแบบที่เรียหรืออบบางชนิดเพียงวิธีเดียว เช่น

ไข่ดิบ → ต้ม → ไข่ต้ม

2. การแปรรูปอาหารมากกว่าหนึ่งขั้น คือ การทำให้อาหารสดเปลี่ยนสภาพเป็นอาหารที่บริโภคได้โดยวิธีมากกว่าหนึ่งวิธี คือ

ไข่ดิบ → ดองเค็ม → ไข่เค็ม → ต้ม → ไข่ต้ม (สุก)

อาหารที่เรานิยมนำมาบริโภคนั้นมักเป็นอาหารที่มีการแปรรูปมากกว่าหนึ่งขั้น เพราะการแปรรูปอาหารมากกว่าหนึ่งขั้นนั้นทำให้เป็นอาหารที่มีสี สันรูปร่าง กลิ่น รสชาติและคุณค่าทางโภชนาการมากกว่าอาหารที่แปรรูปเพียงขั้นเดียว

กรรมวิธีการแปรรูปอาหาร

กรรมวิธีการแปรรูปอาหารสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ (สระบุรี ไชยมงคล,

2542 : 3-5)

1. การถนอมอาหาร หมายถึง การเก็บรักษาอาหารให้อยู่ได้นานโดยไม่เน่าเสีย หรือเสื่อมคุณภาพซึ่งจะทำได้โดยการควบคุมปัจจัยที่ทำให้อาหารเสื่อมเสียโดยเฉพาะ อย่างยิ่งจุลินทรีย์ การควบคุมอาจจะเป็นวิธีการทางเคมี เช่น การใช้เกลือ หรือทางกายภาพ เช่น การใช้ความร้อนซึ่งจะไปขัดขวางกระบวนการเสื่อมเสียของอาหารนั้น

2. การแปรรูปอาหารโดยวิธีอื่น ๆ เช่น วิธีการอาศัยความร้อน วิธีการแยก วิธีการทางกายภาพอื่น ๆ วิธีการใช้เอนไซม์

การถนอมอาหาร

การถนอมอาหาร เป็นการเก็บรักษาอาหารไว้ให้ได้นาน โดยไม่ทำให้อาหารนั้นเกิดการเสื่อมเสียและยังคงอยู่ในสภาพที่เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค การถนอมอาหารได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมากเนื่องจากพฤติกรรมการบริโภคอาหารมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม เนื่องจากคนส่วนใหญ่ต้องการความสะดวกรวดเร็วและต้องการเก็บรักษาอาหารไว้บริโภคได้นาน ๆ

ประโยชน์และความสำคัญของการถนอมอาหาร

การถนอมอาหารมีประโยชน์ และมีความสำคัญหลายอย่าง เช่น

1. รักษาอาหารไว้ให้อยู่ได้นานขึ้น
2. เป็นการคัดแปลงอาหารให้มีรูป รส สี กลิ่น แตกต่างกันไป
3. ช่วยให้เกิดการกระจายอาหารเพราะบางท้องถิ่นไม่สามารถผลิตอาหารให้เพียงพอต่อความต้องการของประชากรได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยอาหารจากแหล่งผลิตอื่น
4. ช่วยให้มีอาหารบริโภคนอกฤดูกาล
5. ใช้อาหารเหลือให้เกิดประโยชน์ เช่น ในกระบวนการแปรรูปผลผลิต จะมีวัตถุดิบเหลือทิ้งเราสามารถนำส่วนที่ที่เหลือนั้นมาแปรรูปเก็บไว้เป็นอาหารได้
6. ช่วยยืดอายุการเก็บอาหารไว้ให้ได้นาน เพราะอาหารที่ผ่านการแปรรูปเพื่อถนอมอาหารไว้จะมีอายุการเก็บที่ยาวนานกว่า อาหารสด
7. เพิ่มพูนเศรษฐกิจของครอบครัว
8. ส่งเสริมอาชีพโดยการทำเป็นอุตสาหกรรมเล็ก ๆ ในครัวเรือนหรืออาจจะขยายเป็นอุตสาหกรรมใหญ่โตทำให้คนมีงานทำเพิ่มขึ้น

หลักการถนอมอาหาร

การถนอมอาหารมีจุดประสงค์ที่สำคัญ คือ ต้องการที่จะเก็บรักษาอาหารไว้ให้นานที่สุดโดยไม่เน่าเสีย ซึ่งสาเหตุที่สำคัญในการเน่าเสียของอาหาร คือ จุลินทรีย์ ดังนั้น การถนอมอาหารด้วยวิธีต่าง ๆ จะมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. ป้องกัน หรือยืดเวลาการย่อยสลายอาหารที่เกิดจากจุลินทรีย์ เช่น
 - 1) รักษาอาหารให้ปลอดเชื้อ
 - 2) กำจัดจุลินทรีย์ที่มีอยู่ออกไป เช่น การล้างหรือกรองออก

- 3) ลดการเจริญและกิจกรรมของจุลินทรีย์ เช่น ใช้อุณหภูมิต่ำ ทำให้แห้ง
- 4) ทำลายจุลินทรีย์ เช่น การให้ความร้อน
2. ป้องกันหรือยืดเวลาการสลายตัวที่เกิดขึ้นเองของอาหาร
 - 1) ทำลายหรือยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ในอาหาร
 - 2) เติมสารเคมี
 - 3) ป้องกันความเสียหายของอาหารจากแมลง

ประเภทของการถนอมอาหาร

การถนอมอาหาร แบ่งได้ 6 วิธี

1. การถนอมอาหารโดยใช้ความร้อน
2. การถนอมอาหารโดยใช้ความเย็น
3. การถนอมอาหารโดยการทำให้แห้ง
4. การถนอมอาหารโดยการหมักดอง
5. การถนอมอาหารโดยการใส่สารเคมี
6. การถนอมอาหารโดยการอาบรังสี

1. การถนอมอาหารโดยใช้ความร้อน

การแปรรูปอาหารโดยใช้ความร้อนเป็นวิธีที่นิยมมากวิธีหนึ่ง เป็นวิธีการถนอมรักษาอาหารโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยับยั้งการเน่าเสียของอาหารและการสร้างสารพิษจากจุลินทรีย์ในอาหาร ยังยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ที่อยู่ในอาหาร รวมทั้งพยาธิและแมลงต่าง ๆ การแปรรูปอาหารโดยใช้ความร้อนจำเป็นต้องใช้ความร้อนสูงเพื่อฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ ทั้งหมดที่มีอยู่ในอาหาร ซึ่งผลดีคือ จะยังคงรักษากลิ่นรส และคุณค่าทางโภชนาการของ ผลิตภัณฑ์นั้นไว้ได้ การใช้ความร้อนมีหลายวิธี แต่ละวิธีมีจุดมุ่งหมายจำเพาะเจาะจง ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และระยะเวลาในการถนอมรักษาอาหาร ได้แก่ การลวก การพาสเจอไรซ์ การแช่แข็ง การอบ การย่าง การทอด การต้ม การสเตอริไลซ์ ฯลฯ

2. การถนอมอาหารโดยใช้ความเย็น

การถนอมอาหารโดยใช้ความเย็น เป็นการลดอุณหภูมิของอาหารลงให้ต่ำกว่า 10 องศาเซลเซียส เพื่อให้กระบวนการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์เกิดได้ช้าลงชะลอการเน่าเสียและลดอัตราการเปลี่ยนแปลงทางเคมี ทำให้สามารถยืดอายุการเก็บรักษาอาหารได้ระยะหนึ่ง มี 2 วิธี ได้แก่

- 1) การแช่เย็นเป็นกรรมวิธีที่ควบคุมอุณหภูมิของอาหารที่อุณหภูมิ -1 องศาเซลเซียส ถึง 8 องศาเซลเซียส เพื่อลดอัตราการเกิดปฏิกิริยาทางชีวเคมีและการเปลี่ยนแปลงของจุลินทรีย์ โดยมักจะใช้การแช่เย็นควบคู่กับกรรมวิธีการแปรรูปอื่น ๆ เช่น การหมัก

2) การแช่เยือกแข็ง เป็นกรรมวิธีการลดอุณหภูมิของอาหารให้ต่ำกว่าจุดเยือกแข็ง โดยส่วนของน้ำจะเปลี่ยนสภาพเป็นผลึกน้ำแข็ง สำหรับอาหารที่นิยมแช่เยือกแข็ง ได้แก่ อาหารทะเล เช่น กุ้ง เนื้อปลา

3. การถนอมอาหารโดยการทำแห้ง

การถนอมอาหารโดยการทำแห้ง หมายถึง การกำจัดน้ำส่วนใหญ่ออกจากอาหาร ซึ่งจะมีผลให้การเจริญของจุลินทรีย์เกิดได้ช้าลง มี 2 วิธี ได้แก่

1) การทำให้อาหารแห้งโดยอาศัยธรรมชาติ เป็นการอาศัยแหล่งความร้อนจากแสงอาทิตย์ หรือผิงลม วิธีนี้นิยมใช้เพราะต้นทุนต่ำ ทำได้ง่ายแต่ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพต่ำ เนื่องจากไม่สามารถควบคุมอัตราเร็วในการทำแห้งได้

2) การทำให้อาหารแห้งโดยอาหารวิธกลเข้าช่วย เป็นการนำหลักการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้าช่วย เช่น การระเหย การอบ การทำแห้งส่วนใหญ่อะาศัยหลักการนำความร้อน การพาความร้อน และการแผ่รังสี ซึ่งวิธีนี้สามารถควบคุมสภาวะแวดล้อมได้ เช่น อุณหภูมิ ความชื้น ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพสม่ำเสมอ

4. การถนอมอาหารโดยการหมักดอง

การถนอมอาหารโดยการหมักดอง เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเนื่องจากการที่จุลินทรีย์ย่อยสลายคาร์โบไฮเดรตหรือสารอินทรีย์ได้สภาวะที่มีหรือไม่มีอากาศ การหมักดองจะทำให้ pH ของอาหารลดต่ำลง ซึ่งจะเป็นการป้องกันไม่ให้เชื้อจุลินทรีย์ก่อให้เกิดโรคเจริญได้

5. การถนอมอาหารโดยใช้สารเคมี

การถนอมอาหารโดยใช้สารเคมี มีจุดประสงค์เพื่อยับยั้งการเก็บรักษาอาหาร โดยมีผลยับยั้งการเน่าเสียเนื่องจากจุลินทรีย์ สารเคมีที่มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ ได้แก่ เกลือ น้ำตาล กรด สารกันเสีย การกันเหี่ยว

6. การถนอมอาหารโดยใช้รังสี

การถนอมอาหารโดยใช้รังสี เป็นวิธีการถนอมอาหารที่ต้องการเลี่ยงการใช้ความร้อน เนื่องจากความร้อนสามารถเปลี่ยนแปลงสมบัติด้านประสาทสัมผัสของอาหารนั้น ๆ ได้ รังสีชนิดที่แตกตัวได้ที่มีช่วงคลื่นสั้น สามารถที่จะยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ การทำงานของเอนไซม์ และการเจริญเติบโตของไข่และตัวอ่อนของแมลงได้ดีทั้งยังสามารถป้องกันการงอกของผัก ผลไม้ โดยยังคุณค่าทางโภชนาการและรสชาติอาหารได้ดี รังสีที่ใช้ในการถนอมอาหารมี 3 ชนิด คือ รังสีแกมมา รังสีเอกซ์ และอิเล็กตรอน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากงานวิจัยของนักวิชาการและนักการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

หทัยา เจียมศักดิ์ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องหัตถกรรมในท้องถิ่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ของอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ได้ดำเนินการตามจุดเน้นของหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และได้มีการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นได้มีการดำเนินการเป็นลำดับขั้น คือ มีการศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องจัดทำร่างหลักสูตร โดยการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะต่าง ๆ ประเมินหลักสูตรก่อนนำไปใช้ทดลองใช้หลักสูตร การประเมินและปรับปรุงหลักสูตร สอดคล้องกับยูดี กังสดาล (2542 : 98 - 105) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : กรณีศึกษาโรงเรียนชุมชนวัดใหญ่ต้นโพธิ์ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี พบว่า โรงเรียนชุมชนวัดใหญ่ต้นโพธิ์มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของทั้งสองฝ่ายอย่างสม่ำเสมอ สำหรับแนวทางในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ นั้น ให้โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมวางแผน ทั้งนี้ ผู้นำชุมชนควรแนะนำให้คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยา แสงงาม (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การสานมอสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการจัดทำวิชา/รายวิชาเพิ่มเติมขึ้นในกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ และประเมินหลักสูตรโดยวิธีประเมินแบบปยุตของค์ เพื่อหาคุณค่าของหลักสูตรก่อนนำไปทดลองใช้ และใช้รูปแบบการประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อหาตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพของหลักสูตร หลังจากนำไปทดลองใช้ ผลการวิจัยพบว่า ได้หลักสูตรมีความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตเหมาะสมกับผู้เรียน โดยหลักสูตรที่สร้างขึ้นมีจุดมุ่งหมาย โครงสร้าง เนื้อหา อัตราเวลาเรียน สื่อ กิจกรรมการเรียนการสอนและการวัดผลและประเมินผล มีความเหมาะสมและสอดคล้องกัน สอดคล้องกับสาลิณี อุดมผล (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา

ชาวบ้านเรื่อง การเจริญในนิล โรงเรียนบ้านช่องด่าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผลการพัฒนาหลักสูตร โครงร่างหลักสูตรประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง ขอบข่ายเนื้อหา คำอธิบายรายวิชา ระยะเวลา แนวทางการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผลองค์ประกอบต่าง ๆ มีความเหมาะสมและสอดคล้องสามารถนำไปทดลองใช้ได้

ยุทธนา อุทโท (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ เรื่อง การสานกระติบข้าว ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการประเมินหลักสูตรพบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นกับผู้เรียน และมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งมีค่า Puissance (P.M) เท่ากับ 10.35

2. การประเมินหลักสูตร โดยครูผู้สอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า ในด้านจุดมุ่งหมาย ด้านโครงสร้างเนื้อหา ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านการวัดผล ประเมินผลของหลักสูตร มีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น แนวทางการจัดการเรียนการสอนเหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้และหลักสูตรครอบคลุมทั้งด้านความรู้ เจตคติ และทักษะ

ทินกร บัวพูล (2542 : บทคัดย่อ) ทำการพัฒนาหลักสูตรรายวิชางานไม้สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม ผลการวิจัยพบว่า ผลการวัด และประเมินผลทางด้านความรู้ความเข้าใจ ทักษะการปฏิบัติ ลักษณะนิสัย และเจตคติ ได้คะแนนข้อมูล หลังการเรียนรู้สูงกว่าก่อนการเรียนรู้ มีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .05 ผลสัมฤทธิ์ของการเรียน วิชาไม้ ผู้เรียนได้คะแนนรวมเฉลี่ยแล้วเกินร้อยละ 75 ผู้เรียนมีความพอใจ และเห็นประโยชน์ของการเรียนวิชางานไม้ในระดับมากและเห็นว่าเนื้อหาในหลักสูตรการเรียนการสอนไม่ยากเกินไป

อภิชัย หล้าสุตตา (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ เรื่อง การสานส้ม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ มีความสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น โดยครูผู้สอน นักเรียน และผู้ปกครองนักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับด้านสภาพแวดล้อมอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง ด้านปัจจัย เบื้อง ต้น ด้านกระบวนการ และด้านผลลัพธ์ อยู่ในระดับเห็นด้วย

กาญจนาวรรณ คำสอน (2543 : บทคัดย่อ) ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ เรื่อง การทำปลาไร่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ความต้องการของท้องถิ่นและความเหมาะสมของผู้เรียน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้รับ ประสพการณ์ตรงสามารถปฏิบัติจริงนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ แผนการสอนมีความเหมาะสมมาก ทั้ง ในด้านจุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการ

ประเมินผลการเรียนรู้ นักเรียนสามารถทำคะแนนภาคปฏิบัติได้เฉลี่ยเท่ากับ 87.03 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์มาก และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเฉลี่ยร้อยละ 76.55 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ดี

บัณฑิต ไชยวงศ์ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง เมี่ยง สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านปางมะกาด สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบว่า นักเรียนมีผลการเรียนทั้งด้านความรู้และด้านทักษะการปฏิบัติงานอยู่ในระดับดี ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อหลักสูตรที่สร้างขึ้น คือ สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ตระหนักถึงคุณค่าการประกอบอาชีพการผลิตเมี่ยง การอนุรักษ์ การพัฒนาอาชีพ โดยมีการวางแผนการจำหน่าย และการประชาสัมพันธ์อาชีพ

จิรวัฒน์ สาลีประเสริฐ (2545 : ง) ได้ทำการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ อำเภออุ้มทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การพัฒนาหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร และ 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร โดยทดลองใช้หลักสูตรกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดยางสว่างอารมณ์ อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 45 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ ในอำเภออุ้มทอง ก่อนและหลังใช้หลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีความคิดเห็นที่ดีต่อหลักสูตร ผู้สอนกับนักเรียนมีความคิดเห็นว่า ควรเพิ่มระยะเวลาในแต่ละแผนการสอน และมีการปรับปรุงหลักสูตรในเรื่องระยะเวลาให้มีความยืดหยุ่น และเหมาะสมกับเนื้อหา

สิทธิเดช ลำลีแก้ว (2545 : ง) ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การอนุรักษ์ป่าชายเลน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตร 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การพัฒนาหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร และ 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร โดยทดลองใช้หลักสูตรกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านคลองวาฬ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จำนวน 25 คน ผลการประเมินและปรับปรุงหลักสูตร พบว่า นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับเรื่อง การอนุรักษ์ป่าชายเลน ก่อนและหลังใช้หลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนสามารถจะทำผลงานได้อยู่ในระดับดี นักเรียนมีความคิดเห็นที่ดีต่อหลักสูตร เพราะได้ฝึกปฏิบัติจริงโดยใช้กิจกรรมกลุ่มบริเวณป่าชายเลนในท้องถิ่น นอกจากนี้ ครูผู้สอนและนักเรียนมีความคิดเห็นว่า ควรเพิ่มจำนวนครั้งในการออกไปศึกษาที่ป่าชายเลนและมีการปรับปรุงหลักสูตรในเรื่องระยะเวลาในการสอนให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับเนื้อหา และปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับระดับความรู้พื้นฐานของนักเรียน

ประสิทธิ์ ของขันปอน (2545 : ง) ได้พัฒนาหลักสูตรการคิดหาพันธุ์งุ่นสำหรับนักเรียน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตร 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การพัฒนาหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร และ 4) การประเมินผลและการปรับปรุงหลักสูตร โดยทดลองใช้หลักสูตรกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดเจ็ดยี่ จังหวัดสมุทรสาคร ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้นำตำบล ผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ บ้านแพ้ว ครูผู้สอนกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ต้องการให้มีการพัฒนาหลักสูตรการติดตามพันธุ์งู ผลการพัฒนาหลักสูตร พบว่า องค์ประกอบของหลักสูตรมีความสอดคล้องเหมาะสม ผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่านำหลักสูตรไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยมีการสอนร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้รู้ในท้องถิ่น ผลการประเมินและปรับปรุงหลักสูตรพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเกี่ยวกับการติดตามพันธุ์งู ก่อนและหลังใช้หลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 นักเรียนสามารถติดตามพันธุ์งูได้ถูกต้อง รวดเร็ว และประณีต นักเรียนมีความคิดเห็นต่อหลักสูตรในระดับปานกลาง ผู้รู้ในท้องถิ่นและนักเรียนมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหลักสูตรคือ ควรเพิ่มระยะเวลาในแต่ละแผนการสอนให้มีความเหมาะสมกับเนื้อหา

จันทร์เพ็ญ เรืองสวัสดิ์ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง พืชสมุนไพรในท้องถิ่น ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดโคกจี่หนอน อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ได้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง พืชสมุนไพรในท้องถิ่น ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่มีความเหมาะสม นำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง พืชสมุนไพรในท้องถิ่น สูงกว่าก่อนการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร มีทักษะกระบวนการทำงาน ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รู้จักวางแผนและแก้ปัญหาในการทำงาน มีนิสัยรักการทำงาน เห็นคุณค่าของการทำงาน มีความขยันอดทน ซื่อสัตย์ เกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาในท้องถิ่น สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อยู่ในระดับดีมาก

งานวิจัยต่างประเทศ

แมคเคย์ จอห์น วิสคอม (Mackay John Wisdom, 1995 : 288) ศึกษาเรื่อง การแสดงดนตรีพื้นบ้านของเมือง โนวา สกอตตา ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านในเมืองโนวาสกอตตามีความซาบซึ้งและภูมิใจในภูมิปัญญาด้านดนตรีพื้นบ้านของตนเอง และพยายามที่จะสืบทอดความรู้ มีการปฏิบัติ คือการไปอยู่ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน

โรบินสัน ไมเคิล (Robinson Michael, 1992 : 746) ได้ศึกษาเรื่อง ความเชื่อมโยงระหว่าง

การศึกษา และการพัฒนาชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ในการจัดการศึกษาควรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่น ราษฎร ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อที่จะแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเหมาะสม และ สอดคล้องกับสภาพการณ์จริง

ไวเทอร์ ซารา อี. (Wither, Sarah E., 2000 : 193) ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และพื้นฐานการศึกษา พบว่าโปรแกรมในการเรียน การประชุมปฏิบัติการและการร่วมมือกันของ โรงเรียน ในการพัฒนาหลักสูตร หัวข้อปัญหาที่เด่นชัดของในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรรวมไปถึง เวลา ความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ การเผยแพร่ในโรงเรียน โครงสร้างหลักสูตรที่ทำให้เป็นระเบียบแบบ แผน และมาตรฐานของเนื้อหา เครื่องมือของกิจกรรมหลักสูตรเกิดขึ้นจากผู้ฝึก การสื่อสาร การจัดการ เวลา การเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรซึ่งปรับ เพิ่มหรือขยาย มาจากหลักสูตรแม่บท หรือหลักสูตรแกนกลาง หรือเกิดจากการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานของท้องถิ่น เพื่อให้หลักสูตรมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพ ความต้องการของท้องถิ่นให้มากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่า โรงเรียนกับชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา หลักสูตร มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ การสำรวจสภาพบริบทและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การยกร่างหลักสูตร การจัดทำแผนการจัดการ เรียนรู้ การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรและแผนการจัดการเรียนรู้ การนำหลักสูตรไปใช้ การประเมินผล และปรับปรุงหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น แต่ปัญหาที่พบในการวิจัยส่วนใหญ่ พบว่า ขาดงบประมาณในการ สนับสนุนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมยังไม่เต็มที่ เพราะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีเวลาให้กับการเรียนการสอน ครูไม่มีเวลาจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ และไม่มี ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรและการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้